

Rapport:

Evaluering af Danmarks 3R-Centers virke for årene 2013-2022

Aage Kristian Olsen Alstrup
Specialdyrlæge, ph.d. & dr.med.vet.
- Oktober 2022 -

Forord

I 2021 ønskede Danmarks 3R-Center en ekstern evalueringsrapport udarbejdet om deres foreløbige virke. Efter otte års indsats stod 3R-Centret nemlig overfor at skulle udskifte bestyrelsen, og derfor ønskede man en status over de første års virke fra 2013 og frem. Som følge af COVID19-pandemien blev det dog besluttet, at bestyrelsen fortsatte i endnu et år, og derfor skulle evalueringen i stedet omfatte de ni første års virke fra 2013 til 2022 (altså et år ekstra). Rapporten fik deadline den 1. november 2022 (senere rykket til den 26. oktober), og jeg blev bedt om at udarbejde den.

Baseret på henvendelsen udarbejdede jeg i første omgang et skriftligt udkast til, hvad der efter min opfattelse med fordel kunne og burde evalueres. Dette udkast blev forelagt bestyrelsen, som i store træk accepterede oplægget, men som tillige ønskede enkelte ekstra punkter inkluderet i evalueringen, herunder at jeg som indledning til arbejdet interviewede bestyrelsens medlemmer, for at opnå dybere kendskab til de tanker, der ligger bag arbejdet, før jeg gik i gang med det egentlige evalueringsarbejde. Bestyrelsen ønskede tillige, at jeg tog udgangspunkt i deres forretningsorden og missioner og visioner for Danmarks 3R-Center, som de havde udarbejdet det første år. Undervejs er jeg i mindre omfang stødt på flere nye aspekter, som jeg har fundet det relevant også at evaluere, og disse er derfor blevet inkluderet *ad hoc*. På baggrund af det samlede evalueringsarbejde er vedlagte rapport udarbejdet.

Foto: Kim Granli.

Om min egen rolle i forhold til Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg bør det nævnes, at jeg har deltaget i de årlige 3R-symposier. Det har jeg gjort, fordi jeg som forsøgsdyrsveterinær både ønsker at sikre gode forhold for forsøgsdyrene og sikre, at der ikke bruges flere forsøgsdyr end nødvendigt i de forsøg, hvor jeg selv er involveret som dyrlæge. Jeg har også i stort omfang henvist skoleelever, dyrepassere og forskere til at benytte centrets hjemmeside (www.3Rcenter.dk), når de har søgt viden om 3R-konceptet, og jeg har også selv anvendt hjemmesiden til at hente konkret information om de 3R'er. Jeg har tillige bidraget til hjemmesiden med nogle få korte tekster om dyreforsøgenes historie, ligesom jeg har holdt et enkelt foredrag på et af symposierne og - samme sted - præsenteret en enkelt poster baseret på egen forskning. Forsøgsdyrserhvervet er af begrænset størrelse i Danmark, og jeg kender derfor – i professionel henseende - flere af bestyrelsens medlemmer samt de ansatte i sekretariatet, men har alligevel efter bedste evne tilstræbt at forholde mig neutralt til Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg i denne evaluering.

Jeg ønsker at takke for den hjælp og velvilje, som jeg er blevet mødt med under mit arbejde med evalueringen. Først og fremmest tak til Rasmus Normann Nielsen, der, som medarbejder i sekretariatet hos Danmarks 3R-Center, har været den direkte kontaktperson i mit arbejde. Rasmus har altid med stor velvilje stillet de data til rådighed for mig, som han har kunnet skaffe. Og han har til slut hjulpet med at luge ud i faktuelle fejl. Det endelige produkt er dog naturligvis ene og alene mit ansvar.

Også tak til bestyrelsesmedlemmerne for venlige og konstruktive interview, og ikke mindst tak til de mange interview- og samtalepersoner, som jeg har været i kontakt med ved fremmøde, telefoniske samtaler eller via elektroniske interview. Jeg har lovet disse personer fuld anonymitet til gengæld for at medvirke til denne evaluering.

Ølgod, den 26. oktober 2022

Aage Kristian Olsen Alstrup

specialdyrlæge (forsøgsdyrsmedicin), ph.d. & dr.med.vet.

Indholdsfortegnelse

Forord	02
Resume	06
Baggrund og historik	07
Interessenter i Danmarks 3R-Center	08
Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg	08
De undersøgte delspørgsmål i evalueringen	09
Metoder anvendt til evalueringen	10
Produktet	11
Samtaler med bestyrelsen	12
Delkonklusion	13
Visioner og missioner for Danmarks 3R-Center	14
Danmarks 3R-Centers interne evalueringer	15
Forretningsordenen	16
Delkonklusion	16
Uddeling af 3R-forskningsmidler	17
Fordelingen mellem de 3R'er	17
Kvaliteten af ansøgningerne	17
Interviews med bevillingshaverne	18
De publicerede artikler	19
Delkonklusion	20
Det årlige 3R-symposium	21
Evaluering af programmerne 2014-2021	21
Deltagerantal og skriftlige evalueringer	22
Indtryk fra 3R-symposierne	23
Interviews med tre 3R-symposium-deltagere (bioanalytiker, forsker og dyrlæge)	24
Delkonklusion	25
Dyrevelfærdsorganernes årsmøde	26
Evaluering af programmerne 2017-2022	28
Deltagerantal og skriftlige evalueringer	28
Indtryk fra årsmødet 2022	29
Samtale med to medlemmer, der havde valgt ikke at deltage	30
Interviews med fire deltagere (2 dyrepassere og 2 dyrlæger) efter årsmødet i 2022....	30
Delkonklusion	31

Formidling til skoler og lægfolk	33
Hjemmesiden (www.3Rcenter.dk)	33
Undervisningsmateriale	34
Statistik over brugen af elektronisk og fysisk materiale	35
Interviews med undervisere om materialet	36
Samtale med skoleelever	38
Bestyrelsesmedlemmernes foredrag	38
Delkonklusion	39
Andre aktiviteter under Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg	40
Konklusioner og perspektiver	41
Anbefalinger til Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg	44

Resume

Denne evaluering omhandler Danmarks 3R-Centers og Det nationale Udvalgs virke siden etableringen heraf i 2013 og frem til i dag (2022). Evalueringen har primært fokus på uddelingen af 3R-forskningsmidler, afholdelse af det årlige 3R-symposium og dyrevelfærdsorganernes årsmøde samt formidlingsarbejdet omkring dyreforsøg og de 3R'er i Danmark.

Evalueringen bygger på tilgængeligt materiale leveret af 3R-Centret foruden interviews med bevillingshavere, deltagere ved det årlige symposium og årsmøde samt lærere, der underviser i grundskole og på ungdomsuddannelserne.

Overordnet viser evalueringen, at der er kommet relativt meget ud af de sparsomme forskningsmidler, som årligt er blevet uddelt, selvom flere forskere efterspørger større bevillinger. Der er publiceret et tilfredsstillende antal artikler, og de er velciterede i den internationale litteratur. 3R-symposierne og årsmøderne har været velbesøgte, og deltagerne har været særdeles tilfredse med udbyttet. Dialogen er et centralt element af såvel symposierne som årsmøderne og er mindst lige så vigtigt som de mange faglige indlæg, der bliver holdt. Undervisningsmaterialet til grundskoler og ungdomsuddannelser er velegnet til målgrupperne, men materialet er desværre mindre kendt blandt undervisere på landets skoler. Til gengæld bruges Danmarks 3R-Centers hjemmeside flittigt af folk, der vil vide mere om de 3R'er. Særligt de danske sider bliver besøgt.

Samlet kan det konkluderes, at Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg har haft en betydelig positiv effekt på 3R-arbejdet i Danmark. Det vil både komme forsøgsdyrene til gavn og samtidigt sikre en god dialog mellem forsøgsdyrs- og dyreværnsfolk.

Baggrund og historik

Danish Consensus Platform for Alternatives to Animal Experiments (DAKOPA) var en forgænger for etableringen af Danmarks 3R-Center. DAKOPA arbejdede fra og med 2005 for at fremme de 3R'er (se boksen nedenfor) i dansk forskning, men var i praksis stærkt begrænset i sit arbejde af en mangelfuld økonomi og sparsom arbejdskraft, idet man eksempelvis intet sekretariat havde. En interessentanalyse udført i årene 2011-2012 viste, at enten måtte DAKOPA tilføres flere økonomiske midler eller også måtte der oprettes et egentligt 3R-center, sådan som det var blevet gjort i enkelte andre europæiske lande. Valget faldt på at oprette Danmarks 3R-Center.

3R-konceptet

I 1959 publicerede William Russell og Rex Burch deres berømte bog ”*The Principles of Humane Experimental Technique*”, hvori de som et fremtrædende element fremlagde 3R-konceptet. De 3R'er står for *Replacement*, *Reduction* og *Refinement*, og tilsammen udgør de et koncept for etisk forsvarlig brug af dyr i forskningen. De 3R'er kan oversættes til *erstatning*, *reduktion* og *forfinelse*, men i praksis anvendes de engelske betegnelser, hvorved man fastholder ”3R”. Det første R (*Replacement*) betyder, at dyreforsøg skal erstattes af andre former for forsøg (eksempelvis computermodeller, reagensglasforsøg), også kaldet alternativer til dyreforsøg, hvis det er muligt. Det andet R (*Reduction*) betyder, at man skal designe det enkelte forsøg på en måde, så man reducerer antallet af forsøgsdyr (eksempelvis ved at gøre forsøgsdyrene mere ens eller lade dem fungere som deres egen kontrol) – dog uden at gå på kompromis med forsøgsresultaterne. Det tredje R (*Refinement*) betyder, at forsøgsdyrene skal have så gode forhold, som overhovedet muligt, under forsøgene og i perioderne mellem forsøgene (eksempelvis gennem smertestillende medicin under forsøgene og med god miljøberigelse under opstaldningen). Det er dette 3R-koncept, som Danmarks 3R-Center arbejder for, at forskningen skal leve op til i videst muligt omfang. Foruden at sikre en etisk- og dyrevelfærdsmæssigt forsvarligt brug af forsøgsdyr, skal konceptet også sikre, at forsøgsresultaterne bliver brugbare, idet William Russell og Rex Burch satte lighedstegn mellem humane forsøg og brugbare data. Tanken er, at god dyrevelfærd går hånd i hånd med gode forskningsresultater. I dag er det et krav, at alle der arbejder med forsøgsdyr, kender 3R-konceptet, og når forskere ansøger om tilladelser til dyreforsøg, bliver de stillet overfor kravet om at argumentere for, hvordan de har levet op til hver af de 3R'er. En del fonde kræver også, at der redegøres for 3R-aspekter i ansøgningerne om økonomiske midler til dyreforsøg.

Interessenter i Danmarks 3R-Center

Det blev under Minister for fødevarer, landbrug og fiskeri, Mette Gjerskov i foråret 2013 besluttet at oprette et dansk 3R-center efter forbillede fra blandt andet det engelske NCR3R og det tyske ZEBET, som siden hen er blevet efterfulgt af 3R-centre i en lang række andre lande.

Danmarks 3R-Center blev lige fra begyndelsen økonomisk støttet af Alternativfondet, Dyrenes Beskyttelse, Forsøgsdyrenes Værn, Novo Nordisk, Lundbeck og Leo Pharma, foruden at Fødevareministeriet stillede med drifts- og forskningsmidler. Centret var altså lige fra begyndelsen bredt støttet af staten, medicinalindustrien og dyreværnsorganisationer. Det er stort set de samme organisationer, der stadig står bag Danmarks 3R-Center i dag. Dog er DOSO (Dyreværnsorganisationernes Samarbejdsorganisation) trådt til med støtte fra og med 2016, efter at Alternativfonden og Forsøgsdyrenes Værn havde trukket sig fra samarbejdet to år tidligere i 2014.

Organisatorisk består Danmarks 3R-Center af en bestyrelse på syv medlemmer og et sekretariat. Bestyrelsen er udpeget af fødevareministeren.

Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg

Evalueringen vil ikke kun omhandle aktiviteter, som er udført i regi af Danmarks 3R-Center, men også Det nationale Udvalg, hvis officielle navn også er *Udvalget for Forsøgsdyr og Alternativer*. I det følgende vil dog kun førstnævnte navn blive anvendt. Mens Danmarks 3R-Center er opstået i tæt samarbejde mellem statslige og private organisationer/firmaer, er Det nationale Udvalg oprettet i henhold til Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2010/63/EU fra 2010, der pålægger EU's medlemslande at oprette et sådant udvalg. Det er dog i praksis de samme personer, der udgør både 3R-bestyrelse og udvalg, og bestyrelsesmøderne foregår også på samme mødedag, men med hver sine dagsordener og ansvarsområder (se boksen nedenfor). På grund af personsammenfaldet og de sammenlignelige arbejdsområder blev det besluttet, at evalueringen både skulle omfatte Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg. Evalueringen vil blive foretaget som en helhed uden skarp skelen til, hvem der er ansvarlig for den enkelte aktivitet. En skelnen mellem de to organisationer er dog værd at have in mente, hvis nu man en dag stod i en situation, hvor der ikke længere var opbakning til at fortsætte med at drive Danmarks 3R-Center, for så ville kun de aktiviteter, der ligger under Det nationale Udvalg fortsætte, eftersom dette udvalgs eksistens er sikret i EU-lovgivningen.

Danmark 3R-Center og Det nationale Udvalgs arbejds- og ansvarsfordeling:

Danmarks 3R-Centret	Det nationale Udvalg
Nationalt initiativ (offentlige og private)	Nedsat efter krav fra EU (direktiv 2010/63/EU)
Samme bestyrelse og sekretariat	Samme bestyrelse og sekretariat
Rådgiver, iværksætter og formidler 3R-arbejdet i Danmark	Rådgiver myndighederne og dyrevelfærdsorganerne i Danmark angående forsøgsdyr og de 3R'er, samt holder miniseminarer sammen med Dyreforsøgstilsynet
Uddeler 3R-forskningsmidler	Afholder dyrevelfærdsorganernes årsmøde
Afholder det årlige 3R-symposium	
Formidling af 3R for fagfolk og lægmænd	
Hjemmeside: www.3Rcenter.dk	Hjemmeside: www.natud.dk (fra 2020)

De undersøgte delspørgsmål i evalueringen

Det overordnede formål med evalueringen er at undersøge, om Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg har gjort en forskel med hensyn til 3R-arbejdet i Danmark. Det bliver undersøgt gennem besvarelse af fire delspørgsmål:

3R-forskningsmidler: Har uddelingen af de årlige 3R-forskningsmidler haft betydning for, at der er udviklet konkrete værktøjer, som kan bruges af dyrepassere, dyrlæger, forskere og andre, der beskæftiger sig med praktiske dyreforsøg?

3R-symposierne: Har de årlige 3R-symposier medvirket til øget viden om de 3R'er, som har kunnet tages i praksis anvendelse, og hvordan har deltagerne selv opfattet symposierne?

Dyrevelfærdsorganernes årsmøde: Har årsmøderne haft betydning for arbejdet med de 3R'er i de lokale dyrevelfærdsorganer, og hvordan har deltagerne selv opfattet møderne?

Formidlingsarbejdet: I hvilket omfang har formidlingsarbejdet medvirket til oplysning af skoleelever og andre lægmænd om principperne for 3R, og hvordan opfatter underviserne i grundskoler og ungdomsuddannelser materialets anvendelighed?

Evalueringen er foregået med skelen til 3R-Centrets opstillede visioner og missioner for dets virke. Der tages ikke stilling til, om Det nationale Udvalg juridisk set opfylder EU-kravene.

Metoder anvendt til evalueringen

I første omgang blev bestyrelsesmedlemmerne inviteret til en samtale, hvilket næsten alle takkede ja til. Et enkelt medlem blev interviewet ved fysisk fremmøde, mens de resterende bestyrelsesmedlemmer interviewedes online. Herefter blev der set på Danmarks 3R-Centers vision og missioner, som bestyrelsen allerede udarbejdede i begyndelsen af dets virke, og tillige hvordan 3R-Centret selv vurderede opfyldelsen af de opstillede delmål for hvert år. Derefter blev hver af de fire delspørgsmål evalueret ud fra tilsendt skriftligt materiale og interview med interessenter udenfor 3R-Centret:

3R-forskningsmidler: Der blev foretaget interview med et udvalg af forskere, der havde opnået økonomisk støtte til 3R-forskning i de første år, for at få oplyst, om de pågældende projekter var blevet gennemført, om interviewpersonerne selv vurderede, at resultaterne vil kunne komme fagfæller til gode, samt om data er blevet publiceret og bliver anvendt i praksis. Foruden disse interview er fordelingen mellem de 3R'er blevet gjort op, antal publikationer, der er kommet ud af arbejdet, hvilke typer af tidsskrifter, studierne er publiceret i, og om der er andre forskergrupper, som har refereret artiklerne i deres egen forskning. Sidstnævnte er en indirekte indikation af, at artiklerne er blevet læst af fagfæller, men naturligvis ikke nogen garanti for, at tiltagene nødvendigvis er taget i praktisk anvendelse.

3R-symposierne: Evalueringen har omfattet symposie-programmernes indhold og antallet af deltagere – samt deltagernes skriftlige evalueringer af symposierne. Hertil kommer interview med et udvalg af deltagere fra symposierne om deres erfaringer med møderne, og om de har kunnet anvende den opnåede viden hjemme i enhederne. Og om de har forslag til forbedringer af symposierne. Hertil kommer mine egne erfaringer med deltagelse på 3R-symposier.

Dyrevelfærdsorganernes årsmøde: Der er foretaget en gennemgang af programmerne for årsmøderne, antallet af deltagere og foretaget interview med et udvalg af deltagere om deres erfaringer med årsmøderne, herunder om de har haft praktisk gavn af møderne i deres arbejde i de lokale dyrevelfærdsorganer. Hertil kommer samtaler med et par medlemmer, der har valgt *ikke* at deltage ved årsmødet i 2022 for at afklare årsagerne hertil. Også egne erfaringer fra 2022-mødet blev inkluderet.

Formidlingsarbejdet: Formidlingsarbejdet er blevet evalueret ved at kvantificere trafikken på hjemmesidens formidlingsdel og opgøre, hvor mange classesæt, der er blevet udleveret af det gratis materiale, som tilbydes grundskoler og ungdomsuddannelser. Hertil kommer interview med et udvalg af undervisere (grundskole, ungdomsuddannelse og teknisk skole) om deres erfaringer med materialet. Der er også set på kvaliteten af materialet (både den fysiske kvalitet og indholdet). Endelig er også bestyrelsens foredragsvirksomhed blevet inkluderet i evalueringen.

Produktet

Foruden denne skriftlige rapport bliver der trykt en journalistisk bearbejdet artikel med evalueringens hovedkonklusioner i det danske fagtidsskrift for dyrlæger og veterinærsygeplejersker, DYRLÆGEN. Artiklen udkommer på tryk i tidsskriftet den 27. februar 2023 og vil kort tid efter også kunne læses online på www.dyrlaegen.nu

Det nationale Udvalg har de senere år rådgivet i 3R-spørgsmål til Rådet for Dyreforsøg (foto), som er det råd, der udsteder alle nye tilladelser til dyreforsøg i Danmark. Foto: Danmarks Radio.

Samtaler med bestyrelsen

Som en indledende optakt til udarbejdelse af denne evaluering havde jeg samtaler med en række af bestyrelsesmedlemmerne (alle fik tilbuddet, og de fleste takkede ja hertil). Ud over at tale om, hvad evalueringen kunne omfatte, gav samtalerne anledning til nogle generelle tanker om Danmarks 3R-Centers og Det nationale Udvalgs virke. Nogle af disse tanker er angivet i det følgende.

Uddeling af forskningsmidler. Bestyrelsesmedlemmerne var på det rene med, at de kun har begrænsede økonomiske midler til at støtte forskning inden for 3R, men at der alligevel - efter deres opfattelse - er kommet meget godt ud af det. Flere medlemmer udtrykte, at de fandt kvaliteten af de indsendte ansøgninger var steget i løbet af de år, forskningsmidlerne har været udbudt. I begyndelsen var ansøgningerne ikke altid helt skarpe på 3R-konceptet, men det har ændret sig, og det er blevet mere tydeligt med tiden, at forskerne med deres projekter ønsker at gøre konkrete forbedringer indenfor de 3R'er. Ansøgningerne er blevet mere innovative og prøver konkret at flytte noget.

Det nationale Udvalg og årsmøderne: Flere bestyrelsesmedlemmer var inde på forskellene mellem Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg. I praksis blev forholdet beskrevet som ganske flydende, selvom bestyrelsesmedlemmerne er meget bevidste om, at de har to kasketter på, hvilket også understreges af, at møderne har hver sin dagsorden. Om Det nationale Udvalgs rolle fortalte flere af bestyrelsesmedlemmerne, at de i dag foretager en del rådgivning indenfor 3R-området, men at det er noget nyt. Der gik således nogle år, før nogen rigtigt fik øjnene op for, at udvalget kunne være behjælpelig med faglig 3R-rådgivning. Rådet for Dyreforsøg har eksempelvis i de senere år bedt om udtagelser i konkrete sager om eksempelvis værdien af særlige gnaverskjul og om smertedækning til nyfødte gnavere. Det nationale Udvalg tager sig ikke af forskning, men alene af rådgivning i 3R-spørgsmål, og så understøtter man de lokale dyrevelfærdsorganer i deres virke. Arbejdet i de to bestyrelser udgør et hele, således at det er vanskeligere, at noget falder mellem de to stole.

Formidling: Omkring formidlingsarbejdet udtrykte flere af bestyrelsesmedlemmerne, at det lå dem stærkt på sinde, at Danmarks 3R-Center kan levere fagligt funderet oplysning til befolkningen omkring dyreforsøg og 3R. Blandt andet for at afmystificere, hvordan forsøg udføres og for at sikre, at den offentlige debat kan foregå på et kvalificeret grundlag, hvad enten det er for eller imod brug af dyr i forskningen. Af samme grund holder flere af medlemmerne også foredrag for skoleelever og lægmand - eksempelvis ved *Naturvidenskabsfestivalen* og *Bestil en forsker*. Et enkelt medlem har været særdeles aktiv i denne formidling i form af et hav af foredrag gennem årene. Et af medlemmerne udtrykte bekymring for, at det udarbejdede undervisningsmateriale kan være for omfattende, da grundskoler og ungdomsuddannelserne i forvejen har mange emner at

skulle dække i pensum, og at et stort materiale om 3R måske er for meget oveni alt det andet. Et andet bestyrelsesmedlem mente, at undervisningsmaterialet nok i dag bliver brugt for lidt, fordi det ligger i konkurrence med meget andet materiale på internettet. Et bestyrelsesmedlem fortalte, at andre landes 3R-centre har rost Danmarks 3R-Center for netop undervisningsmaterialet. I det hele taget blev forholdet til andre landes 3R-Centre nævnt af flere bestyrelsesmedlemmer, der alle mente at forholdet var godt.

Sluttelig nævnte et enkelt bestyrelsesmedlem, at han synes, at der er lagt mange kræfter i Danmarks 3R-Center, men at hans bekymring er, at arbejdets ”impact” er svær at måle – ”*man kan jo ikke skrue tiden tilbage og se, hvordan Danmark havde set ud uden et 3R-center*”.

Delkonklusion

Samtalerne med bestyrelsen vidnede generelt om stort engagement omkring 3R-arbejdet. Det erkendes, at der er begrænsede forskningsmidler til rådighed (en ramme som bestyrelsen ikke selv har sat), men alligevel er de interviewede personer positive omkring udbyttet af projekterne. Der er flydende rollefordeling mellem Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg, da det er de samme personer, der sidder i begge bestyrelser – omvendt betyder det også, at arbejder udgør en helhed. Formidlingsarbejdet anses for vigtigt, men flere bestyrelsesmedlemmer vurderer, at undervisningsmaterialet er i konkurrence med andet materiale om forsøgsdyr og om andre emner, der også skal dækkes af pensum i grundskoler og ungdomsuddannelser.

Danmarks 3R-Center har som en del af dets virke fået udarbejdet dette logo, der demonstrerer 3R.

Visioner og missioner for Danmarks 3R-Center

Danmarks 3R-Center udarbejdede fra begyndelsen af deres virke en vision og en række missioner for deres fremtidige virke (se boksen nedenfor) med 3R-arbejdet i Danmark.

Vision

- Danmark skal have et førende miljø indenfor anvendelse og formidling af de 3R'er

Mission

- Arbejde på at initiere anvendelige aktiviteter, der kan føre til umiddelbar implementering af de 3R'er
- Skabe et forum for samarbejde, diskussion, udveksling og formidling af oplysninger om 3R
- Igangsætte konkrete forskningsprojekter og anbefale fondes allokering af midler indenfor området

Arbejdsopgaver

- Fremme udviklingen af alternativer til dyreforsøg
- Begrænse brugen af forsøgsdyr
- Forbedre forholdene for forsøgsdyr
- Indsamle og formidle viden om alternativer til dyreforsøg
- Tage initiativ til samt støtte forskning i dyreforsøg og udvikling af alternativer
- Samarbejde med lignende centre i udlandet

Kilde: www.3rcenter.dk

Visionen om at have et førende miljø indenfor 3R-arbejdet nævner ikke, om det skal være førende i internationalt eller blot nationalt perspektiv. Det er ikke denne evalueringens formål at sammenligne Danmarks 3R-Center med andre landes 3R-centre, og nationalt har 3R-Centret næppe nogen egentlige konkurrenter på området. Det bemærkes, at ”anvendelse” og ”formidling” af de 3R'er tekstligt sidestilles i visionen.

Missionens opdeling i tre punkter har fokus på igangsættelse af (1) aktiviteter til 3R-implantering, (2) skabelse af fora til udredelse og information om 3R og (3) igangsætte forskningsprojekter. Sidstnævnte punkt inkluderer, at anbefale andre fonde allokere midler til 3R. Det er lykkedes at få andre indenlandske fonde til at kræve 3R-konceptet indtænkt i ansøgninger om økonomisk støtte, men næppe at allokere forskningsmidler direkte til 3R-forskning.

Arbejdsopgavernes seks punkter ligger i forlængelse af missionen ved at fremme hvert af de 3R'er, foruden at ville indsamle og formidle viden om alternativer, igangsætte og støtte forskning samt samarbejde med andre centre i udlandet. Det er dog lidt uklart, om punktet med at begrænse brugen af forsøgsdyr gælder for Danmark som helhed, eller om den gælder for det enkelte studie. Hvis førstnævnte er et mål, må det tages i betragtning, at økonomiske konjekture og danske firmaers udflytning af dyreforsøg til andre lande kan have stor betydning for antallet benyttede af

forsøgsdyr i Danmark. Jeg går dog ud fra, at der med ”*begrænse brugen af forsøgsdyr*” menes, at der reduceres i det nødvendige antal dyr per studium, og derfor har jeg ikke set på udviklingen i antal forsøgsdyr i Danmark i perioden 2013-2022, selvom de årlige tal er svinget i perioden.

Danmarks 3R-Centers interne evalueringer

For årene 2016 til 2022 har Danmarks 3R-Center opsat årlige delmål for deres virke, og for årene 2016 til 2021 er disse delmål blevet intern evalueret (årlige rapporter ligger på centrets hjemmeside). Målene er opdelt i to overordnede delemner:

Forskning til fremme af udviklingen af alternativer til dyreforsøg: Danmarks 3R-Center har opsat succeskriterier for blandt andet antallet af ansøgere til forskningsprojekterne og senere også til kvaliteten af scoren for den enkelte ansøgning. Disse forskellige succeskriterier er i overvejende grad blevet opfyldt, dog med lidt variationer år for år. Ansøgningernes kvalitet angives at have været i vækst år for år.

Indsamle og formidle viden om de 3R'er: Succeskriterierne for de årlige 3R-symposier har de første år været at et minimum på 160 deltagere (2016) stigende til 175 (2019) deltagere, og disse mål blev opfyldt. Målene for symposiernes rating (deltagernes tilfredshed med symposiet og at de tilkendegiver at have opnået relevant viden) er ligeledes blevet indfriet (også selvom succeskriteriet på >4 (skala 1-5) har været sat ret højt allerede fra begyndelsen), og ligeledes er målet om antallet af internationale indlægsholdere blevet opfyldt. Der var også opsat succeskriterier for formidlingsdelen. Målet for antallet af årlige sidevisninger er øget gennem årene fra 20.000 (2016) til 45.000 (2022). I samme perioder har antallet af sidevisninger været stigende fra 22.656 (2016) til 47.539 (2021). I det store og hele er alle disse succeskriterier blevet opfyldt. Det fremgår af antallet af sidevisninger, at det overvejende er de danske sider, der besøges (2/3 af besøgene), fremfor de engelske.

Det nationale Udvalg: Jeg har fra og med året 2021 haft adgang til mål og målopfyldelse (dog kun med målopfyldelse for 2021) for Det nationale Udvalg. Mål og målopfyldelse før 2021 er derimod ikke blevet evalueret i denne rapport. De fleste delmål var i 2021 opfyldt, dog var der marginalt færre dyrevelfærdsorganer (34) repræsenteret ved årsmødet end succeskriterierne fordrede (37 ud af de i alt 47, som fandtes i Danmark på daværende tidspunkt (antallet varierer lidt fra år til år)). Nogenlunde det samme antal dyrevelfærdsorganer (36) havde samme år udfyldt et spørgeskema om deres rolle under COVID19, hvor målet var at mindst 40 skulle svare. Ifølge sekretariatet er deltagerne i årsmødet og spørgeskemaundersøgelsen geografisk jævnt fordelt fra hele landet. Dette stemmer overens med Det nationale Udvalgs udtalelse ”*Dyrevelfærdsorganerne i Danmark er særdeles velfungerende*”, der byggede på en undersøgelse fra 2019 af dyrevelfærdsorganernes organisation, kommunikation og arbejdsopgaver.

Ovenstående beskrivelse dækker naturligvis ikke alle delmål og graden af deres opfyldelse, men er udvalgt som centrale for denne evalueringsrapport. Dog bør også nævnes, at Danmarks 3R-Center har opstillet en del andre forskellige delmål: lige fra udgivelse af årsrapporter, nyhedsbreve og nyhedsfrekvenser på hjemmesiden, til uddeling af 3R-priser og deltagelse på internationale konferencer. Generelt gælder at delmålene ligger i naturlig forlængelse af de opstillede visioner, missioner og arbejdsopgaver, som man kan finde på 3R-Centrets hjemmeside.

Forretningsordenen

Forretningsordenen består af to sider (8 paragraffer), og den beskriver 3R-Centrets opbygning og opgaver, samt bestyrelsesmøder og den årlige orientering til Fødevareministeriet. Det bemærkes, at inhabilitet kun nævnes i forhold til formanden. Men at inhabilitetsspørgsmålet også er relevant i sager, hvor bestyrelsesmedlemmerne selv er involveret i at søge 3R-forskningsmidler fra 3R-Centret (jeg kan dog se at bestyrelsen og sekretariatet er fuldt bevidst herom, således at inhabile medlemmer ikke behandler sådanne ansøgninger). Forretningsordenen giver ikke anledning til yderligere kommentarer eller overvejelser i indeværende evaluering.

Delkonklusion

Vision og missioner er formuleret kort, men bredt, således at der lægges op til at 3R-Centrets indsats har mange facetter. Man kunne måske med fordel specificere, hvad der menes med et førende niveau og om det er antallet af forsøgsdyr per studie eller det samlede antal forsøgsdyr i Danmark, som man vil arbejde for at få ned. Det vil være mest logisk og bedst i pagt med 3R-konceptet, som det blev beskrevet i 1959, hvis det er reduktion i antal dyr i det enkelte studium, som er målet.

De årlige selvevalueringer viser, at man i stort omfang formår at opnå delmålene, også selvom nogle af dem forekommer ambitiøse. Endvidere ligger disse mål i naturlig forlængelse af de opstillede visioner, missioner og arbejdsopgaver.

Uddeling af 3R-forskningsmidler

Danmarks 3R-Center uddeler årligt økonomiske midler til forskningsprojekter, der fremmer de 3R'er. Midlerne er forholdsvis begrænsede, nemlig 1,5 mio. kr. per år, hvilket bestyrelsens medlemmer, som tidligere nævnt, er fuldt bevidste om ikke er noget stort beløb. Midlerne tildeles på baggrund af en årlig ansøgningsrunde, hvor forskere kan byde ind med projektforslag. I alt er der i perioden 2014-2021 støttet 25 projekter, og de har tilsammen opnået et samlet støttebeløb på cirka 12 mio. kr. (i gennemsnit 480.000 kr. per projekt, hvilket er tæt på max-grænsen på 500.000 kr. per projekt). Fordelingen mellem hver af de 3R'er blevet evalueret, ligesom brugen af de publicerede artikler er forsøgt undersøgt. Evalueringen af nytten af disse bevillinger er baseret på interview med en række forskere, der har fået tildelt forskningsmidler i årene 2014 til 2017. Der er ikke interviewet nyere bevillingshavere, da formålet med evalueringen var at undersøge, hvad der er kommet ud af arbejdet, og det er vurderingen, at der er behov for minimum fem år fra projektet indledes til, at der kan forventes at være kommet noget brugbart ud af arbejdet.

Fordelingen mellem de 3R'er

Der er for årene 2014-2021 uddelt økonomiske midlet til tre nye projekter hvert år (dog fire projekter det første år). I alt er 18 af de 25 bevillingerne (72 %) gået til projekter, hvor kun et enkelt R har indgået (enten Replacement, Reduction eller Refinement), mens de resterende syv projekter (28 %) har involveret to forskellige R'er på samme tid. Disse blandede projekter har omhandlet Replacement-Reduction (5 projekter) og Reduction-Refinement (2 projekter). Kombinationen Replacement-Refinement er ikke forekommet, formentlig fordi disse to R'er er vanskeligere at kombinere i samme forskningsprojekt. Ingen projekter har involveret alle 3R'er på en gang. Replacement har indgået i 13 af projekterne, mens Reduction og Refinement har indgået henholdsvis i 12 og 7 af projekterne (se nedenstående tabel). Der er således en lille overrepræsentation af Replacement og Reduction i forhold til Refinement i de støttede projekter.

Fordelingen af økonomisk støttede 3R-projekter i årene 2014-2021:

Kategori	Replacement	Reduction	Refinement
Replacement	8	-	-
Reduction	5	5	-
Refinement	0	2	5

Kvaliteten af ansøgningerne

Kvaliteten af de årlige ansøgninger er blevet scoret af bestyrelsesmedlemmerne, idet der for

hver ansøgning er sat tre personer til at score kvaliteten af hver enkelt ansøgning. Scorerne opdelt efter årstal fremgår af nedenstående tabel for 2015 til 2021.

De gennemsnitlige kvalitetsscorer samt minimum og maximum for ansøgningerne 2015-2021 (andet scoresystem anvendt i 2015). Tal i parentes angiver antallet af ansøgninger de enkelte år:

Årstal	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gennemsnit	10,5 (21)	ej oplyst	3,6 (34)	3,6 (18)	3,5 (12)	3,7 (21)	3,6 (16)
Min-max	7-14	ej oplyst	2,7-4,7	1,6-4,5	2,6-4,1	2,3-4,5	2,6-4,8

I 2015 anvendtes åbenlyst et andet point-system end i de øvrige år, og tal for 2014 og 2016 har ikke kunnet fremskaffes. Det fremgår af de gennemsnitlige scorer, at kvaliteten af ansøgningerne har været uændret i perioden 2017-2021. Der er heller ikke tendens til, at hverken de dårligste (min) eller de bedste (max) ansøgninger har ændret sig væsentligt i perioden.

Hvis der ses på ansøgningernes samlede score (hvor også gennemførligheden og relevansen af projekterne er inkluderet tillige med deres kvalitet), så har den gennemsnitlige årlige score ligget nogenlunde konstant mellem 3,2 og 3,5 fra 2017 til 2021. Bestyrelsesmedlemmernes fornemmelse af, at kvaliteten af ansøgningerne har været i vækst, kan således ikke bekræftes ud fra de foreliggende årlige scoringer, men kan måske skyldes andre aspekter ved ansøgningerne, der blot ikke scores for.

Interviews med bevillingshaverne

I alt er otte forskere fra hver sit økonomisk støttede projekt blevet inviteret til et interview (alle modtog de støtte i 2014-2017, idet projekter med deltagelse af bestyrelsesmedlemmer og andre med lignende inhabilitetsproblemer og enkelte andre er udeladt) Fire har valgt at deltage i interviewet. Dem, der slet ikke svarede på opfordringen til at lade sig interviewe, er forsøgt kontaktet flere gange, men uden held (dette giver en lav svarprocent på blot 50 procent). Interviewene kan derfor være biased.

To af de fire projekter har ikke modtaget anden økonomisk støtte, end den de har fået bevilget fra Danmarks 3R-Center. De to andre grupper har enten for den enes vedkommende sideløbende modtaget supplerende økonomisk støtte til projektet fra anden side eller har for den andens vedkommende sidenhen modtaget støtte til at fortsætte forsøget baseret på de første resultater, der er opnået i projektet.

Netop økonomien er noget, to af personerne synes er særlig problematisk, idet den ene udtrykte det således: ”Udfordringerne er, at bevillingerne ikke er så store og det derfor er vanskeligt at lave solide og lidt større projekter, som løber over længere tid”. Den anden supplerede dette

udsagn ved at fortælle: *"The obvious problem with 3R research currently is the limited size of the grants available. They are not in and of themselves large enough to cover personnel expenses. This is of course not something that the 3R center can control"* – samme person har følgende forslag til en løsning: *"What the 3R center can try to do is try to promote increased collaboration between "3R researchers" and research groups in the biomedical sphere that might benefit from developing the 3R aspects of their mainline research"*.

Tre af personerne angav, at det er lykkedes dem at gennemføre projekterne, mens den sidste svarer, at det ikke er lykkedes endnu, men at ideen dog heller ikke er blevet helt opgivet (endnu). Alle fire mente, at de opnåede resultater potentielt kan være eller allerede er brugbare for andre grupper, der beskæftiger sig med dyreforsøg.

Der er kommet tre publikationer ud af de fire projekter, mens en enkelt gruppe ikke regner med at data vil blive publiceret. Tre af grupperne anvender aktivt de opnåede 3R-resultater i deres egne laboratorier, mens den fjerde ikke er nået dertil endnu på grund af COVID19-nedlukningen. Der er ligeledes forskellige erfaringer med, om de opnåede resultater også bliver brugt af andre forskergrupper. Personen fra den gruppe, der ikke selv har implanteret deres egen metode, svarede, at resultaterne næppe heller bruges af andre, da data endnu ikke er publiceret. De øvrige tre svarede, at resultaterne sandsynligvis anvendes rundt omkring, da der refereres til dem af andre forskergrupper eller fordi de af andre veje har fået kendskab hertil. En svarede således at have kendskab til et nystartet firma, der blandt andet er grundlagt på baggrund af det gennemførte replacement-studie.

De publicerede artikler

I alt er sekretariatet (september 2022) bekendt med, at otte videnskabelige (peer-reviewed) artikler er blevet publiceret for de 13 projekter, der startede op i perioden 2014-2017, men reelt kan der godt være publiceret lidt flere artikler end det, da der løbende publiceres. To projektgrupper fra perioden har meddelt, at de ikke forventer at publicere deres data, da resultaterne har været negative og dermed vanskeligere at publicere, mens en del angiver stadig at være i gang med at færdiggøre manuskripter til publikation. De enkelte projekter har givet ophav til enten 0, 1 eller 2 artikler. Hertil kommer en hel del af de nyere projekter (2018-2021), som også vil blive publiceret i de kommende år (en artikel for denne nye periode er allerede publiceret).

Af de otte videnskabelige artikler for perioden før 2018 er to publiceret i generelle naturvidenskabelige tidsskrifter, to publiceret i forsøgsdyrs/3R-tidsskrifter, to publiceret i toksikologiske tidsskrifter, en publiceret i et metode-tidsskrift og den sidste publiceret i et medicinsk tidsskrift. Der publiceres således ret bredt, og formentlig er valg af tidsskrift i høj grad bestemt ud fra gruppens tidligere erfaringer og præferencer for tidsskrifter. Tidsskrifter er indiceret

på PubMed, hvilket gør det lettere for kollegaer at finde frem til artiklerne.

De otte artikler er samlet set blevet refereret i andre videnskabelige artikler 188 gange (status 1. oktober 2022), hvilket giver et gennemsnit på 23,5/artikel (variation: 11-46/artikel). De to artikler i de generelle tidsskrifter er de mest refererede med henholdsvis 46 og 32. Taget i betragtning at artiklerne ikke har mange år på bagen (de første artikler er fra 2016), så er de absolut vel-refererede i den videnskabelige litteratur. En reference er naturligvis ikke nødvendigvis et udtryk for, at metoden er taget i anvendelse, men viser dog, at viden om 3R-resultatet er blevet læst. Det høje antal gange, at artiklerne er blevet refereret, kan også tages som udtryk for, at artiklerne findes relevante og af en vis kvalitet.

Det skal nævnes, at foruden de publicerede artikler bliver projekterne også præsenteret som kortere indlæg (og undertiden tillige som posters) på de årlige 3R-symposier. Derved vil også eventuelle negative resultater, der ikke vurderes mulige at publicere, blive formidlet for danske fagfæller. Typisk vil man kunne finde præsentationerne fra disse foredrag på 3R-Centrets hjemmeside. En projektgruppe med negative resultater har skrevet en rapport over forsøget, som kan læses på 3R-Centrets hjemmeside som erstatning for en videnskabelig artikel. Sekretariatet i 3R-Centret sørger for, at alle projekter før eller siden bliver præsenteret på 3R-symposierne.

Delkonklusion

De økonomisk støttede projekter er fordelt mellem de 3R'er, enten som enkelt R eller som dobbelt R. Replacement og Reduction er støttet lidt oftere end Refinement. Kvaliteten af de indsendte ansøgninger har efter bestyrelsesmedlemmernes vurdering været stigende i perioden, og det er bedømmernes vurdering, at forskerne i højere grad i dag ønsker at gennemføre projekter, der reelt gør en forskel for forsøgsdyrene. Tal for de gennemsnitlige scoringer af kvalitet og samlet scorer har dog ikke kunnet bekræfte den stigende kvalitet af ansøgerne.

De interviewede forskere er tilfredse med samarbejdet med Danmarks 3R-Center, men nævner også, de relativt små bevillinger (maksimum på 500.000 kr.) sætter grænser for forskningen. Det foreslås, at 3R-Centret formidler kontakten mellem forskerne og andre forskergrupper, som kunne være interesseret i at samarbejde. På trods af de sparsomme økonomiske rammer omkring tildelingen af 3R-forskningsmidlerne (i gennemsnit knap en halv mio. kr. per projekt) er der kommet relativt mange publikationer ud af de første års (2014-2017) tildelinger, og artiklerne bliver pænt refereret af andre forskergrupper i den videnskabelige litteratur. Det tyder på, at der er kommet konkrete og interessante resultater ud af de fleste afsluttede projekter. Der bliver løbende publiceret artikler, og det er derfor forventningen, at antallet af publikationer og referencer vil stige væsentligt i de kommende år.

Det årlige 3R-symposium

Hvert år siden 2014 har Danmarks 3R-Center afholdt et 3R-symposium, hvor alle med interesse for 3R-arbejdet gratis har kunnet deltage. Symposiumet har kun været aflyst en enkelt gang, nemlig i 2020 som følge af COVID19-pandemien. Det blev det år vurderet, at man hellere ville aflyse end at holde symposiet online.

Det årlige 3R-symposium udgør en hjørnesten i Danmarks 3R-Centers gerning udadtil i forskningsverdenen. Første år, altså 2014, foregik symposiet som et 1-dags symposium på hotel San Petri i København. Symposiumet har sidenhen foregået som et 2-dages arrangement i Charlottenhaven i København, hvor det også holdes i 2022, men fra 2023 flytter symposiet til Radisson Blue på Amager som følge af nogle statslige aftaler. Det vil dog bevare sin nuværende længde på to dage.

Evalueringen af 3R-symposierne er foretages ud fra min egen deltagelse ved de afviklede symposier, samt ud fra tilgængelig statistik over antallet af deltagere, resultaterne af de skriftlige evalueringer og ud fra programmerne for de enkelte år. Hertil kommer interview af et udvalg af deltagere med henblik på at få en uddybning af deres vurdering af det faglige udbytte af symposierne og eventuelle forslag til mulige forbedringer af symposierne.

Evaluering af programmerne 2014-2021

Bortset fra 1-dags-symposiet (7 timer fra 9-16) i 2014 har symposiet hvert år strakt sig over to dage. I perioden 2015-2022 har programmet haft en næsten uændret form. Første dag er blevet indledt med registrering og morgenmad klokken 9. Herefter har der været holdt foredrag, indtil der har været holdt en lang frokost. Eftermiddagens program har ligeledes inkluderet foredrag og en kortere eftermiddagspause, før der til sidst har været afsat god tid til networking. På dag to er programmet fortsat med morgenmad, foredrag og frokostpause, indtil det er sluttet tidligt eller midt på eftermiddagen. Foredragene har været holdt på engelsk af en blanding af inden- og udenlandske akademikere, og også bestyrelsesmedlemmerne har tegnet sig for enkelte foredrag. Emnerne har spredt sig vidt, således at såvel lovgivning som 3R-aspekter af forskningen med forsøgsdyr er blevet behandlet. En ikke uvæsentlig del af tiden er gået med emner, som omhandler den repro-translatoriske krise, som forsøgsdyrsverdenen befinder sig i. Altså problemerne med både at reproducere andre laboratoriers resultater og at overføre resultaterne til kliniske forsøg på mennesker.

Efterhånden som der er blevet uddelt forskningsmidler til 3R-projekterne, er bevillingshaverne blevet bedt om at holde korte indlæg om deres projekter. I nogle tilfælde har bevillingshaverne ikke selv kunnet deltage, men har så i stedet sendt en anden person fra forskningsgruppen, som så har holdt indlægget.

De fleste foredrag er holdt ved fysisk fremmøde, om end enkelte foredrag er holdt online. På

møderne er tillige uddelt en 3R-pris til en dansker, der i særlig grad har gjort en indsats for 3R-arbejdet (typisk er prisen tilfaldet en forsøgsdyrsveterinær). Der har været holdt poster-sessioner (uden peer review), idet deltagerne bliver opfordret til at medbringe postere til symposierne (også gerne nogen, der har været præsenteret på andre konferencer forud). Samlet set er 3R-symposierne præget af at foregå på et akademisk niveau. Det er muligt at finde de tidligere dagsordener, pdf-udgaver af mange af præsentationerne samt de fleste posters på 3R-Centrets hjemmeside.

Hvert år holder Danmarks 3R-Center et 3R-symposium i København. Deltagelse er gratis, og symposiet medvirker til dialog mellem brugere af forsøgsdyr og dyreværnsfolk. Foto: Kim Granli.

Deltagerantal og skriftlige evalueringer

Der foreligger data for antallet af tilmeldte til de årlige 3R-symposier (se tabellen nedenfor). Generelt har der været en god tilslutning (gennemsnitligt 187 deltagere per år for perioden 2016-2021) taget i betragtning, at forskningsverdenen med forsøgsdyr i Danmark er relativ begrænset. I de første år var der tendens til at flere og flere deltog på symposierne år for år. Dog var der et mindre fald i 2019, ligesom de udenlandske deltagere havde svært ved at deltage i 2021, fordi der var rejserestriktioner grundet COVID19-pandemien. De fleste deltagere er fra Danmark, når der ses bort fra de inviterede udenlandske talere (typisk er der omkring 20-25 udenlandske gæster i alt), hvilket understreger, at der snarere er tale om et nationalt end et internationalt symposium.

Antal tilmeldte deltagere til de årlige 3R-symposier, som Danmarks 3R-Center afholder:

Årstal	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Tilmeldte	ca. 120	ukendt	180	190	209	175	aflyst	180*

**I 2021 var flere udenlandske deltagere forhindret i at deltage på grund af COVID19-rejserestriktioner.*

Efter 3R-symposierne har Danmarks 3R-Center udsendt skriftlige evalueringsskemaer pr mail til deltagerne. Nedenstående tabel angiver de gennemsnitlige scorer for hvert af årene (skala fra 1-5, hvor 5 er den mest positive vurdering). Som det fremgår, er gennemsnittet over 4 (faktisk 4,4 over årene), hvilket tyder på, at de fleste deltagere har været tilfredse eller meget tilfredse med at deltage. Der er ikke nogen tendens til, at tilfredsheden skulle være faldende eller stigende i perioden.

Symposium-deltagernes gennemsnitlige tilfredshedsscore på en skala fra 1-5 (5 er mest tilfreds) for årene 2014-2021:

Årstal	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Score	4,3	4,3	4,2	4,6	4,4	4,6	aflyst	4,2

Indtryk fra 3R-symposierne

Jeg har sammen med flere kollegaer fra min arbejdsplads deltaget i 3R-symposierne siden 2014. Deltagelse har været gratis (inklusive forplejning, men transport og overnatning har man selv skullet sørge for). For som jyd at kunne deltage i hele symposiet har det været nødvendigt at reservere to overnatninger i København, en før første symposiedag (fordi symposierne starter tidlig på formiddagen) og en imellem første og anden symposiedag. Andendagen slutter tidsnok til at nå hjem til Jylland igen.

Man bliver altid taget meget positivt imod ved ankomst til symposiet (nogle gange får man sågar udleveret sit navneskilt uden at behøve nævne sit navn, og det giver et godt og varmt indtryk, at sekretariatet således forsøger at lære mange deltageres navne at kende). Bestyrelsesmedlemmerne er typisk også tilstede og aktive på symposiet som foredragsholdere, ordstyrere og til samtaler om forsøgsdyr og 3R i pauserne.

Mit indtryk er, at der generelt er en virkelig god og snaksaglig stemning på 3R-symposierne, og at der i pauserne bliver talt meget på tværs af faggrupperne. Selvom der er en klar overvægt af deltagere, der benytter forsøgsdyr (dyrepassere, dyrlæger og forskere), i forhold til egentlige dyreværnsfolk udenfor laboratorierne, så har det gentagne gange slået mig, at stemningen er rigtig konstruktiv, og at der bliver lyttet interesseret til modpartens synspunkter. Jeg har selv oplevet at

mine egne synspunkter har rykket sig under sådanne symposier. Ja, man kan undertiden få det indtryk, at dialogen om 3R-emnerne i pauserne er mindst lige så vigtige som mange af de faglige indlæg, der bliver holdt. Der er afsat god tid i programmet til pauserne, og det gør også, at selvom et foredrag undertiden skrider tidsmæssigt, så findes der alligevel tid til spørgsmål og kommentarer undervejs. Hvis 2020-symposiet havde været holdt online ville udbyttet næppe have været så stort, som et år med fysisk fremmøde. De inviterede foredragsholdere er ikke kun udvalgt ud fra emnets relevans og deres faglige viden, men tillige ofte også ud fra deres evner som formidlere.

Lokalerne i Charlottehaven er lyse og venlige, og maden er velsmagende (hvad jeg ofte også overhører at andre nævner). Der serveres både mad for vegetarianer og for dem, der foretrækker kødretter, og jeg har ikke oplevet at det giver anledning til konflikter. Lyd- og lysforholdene er gode i de lokaler, som Charlottehaven tilbyder. Undervejs tager en professionel fotograf billeder, og disse bruges typisk til årsrapport, hjemmesiden og lignende steder.

Det kan supplerende nævnes, at mine kollegaer og jeg tidligere har skrevet om flere af symposierne og nogle af 3R-prismodtagerne i en række dansksprogede publikationer, som er trykt i nationale veterinære tidsskrifter imellem 2014 og 2022 (se nedenstående boks), der uddyber nogle af vore indtryk.

Nogle artikler om 3R-symposierne og 3R-prisvinderne

Dollerup MR, M Simonsen, & AKO Alstrup: Årets 3R-symposium med fokus på replacement. DYRLÆGEN 2022, 1, 6-7.

Alstrup AKO: Årets 3R-vinder 2020: Det handler om vores syn på forsøgsdyrene. Dansk Veterinærtidsskrift 2021, 2, 12-14.

Alstrup AKO, LA Hald, M Simonsen & MR Dollerup: Fokus på dyreforsøg under 3R-symposium 2019. DYRLÆGEN 2020, 1, 6-7.

Alstrup AKO: Dyrslæge Thomas Bertelsen er modtager af årets 3R-pris. Dansk Veterinærtidsskrift 2019, 13, 40.

Alstrup AKO: Dyrslæge Grete Østergaard blev vinder af årets 3R-pris. Dansk Veterinærtidsskrift 2017, 12-13.

Alstrup AKO: Indblik i replacement, reduction og refinement: Velbesøgt første 3R-symposium præsenterede centrets igangværende arbejde. Dansk Veterinærtidsskrift 2014, 14, 38-29.

Alstrup AKO: Det nye 3R-Center skal bredt arbejde for alternativer, reduktion og forbedring af forsøgsdyrenes forhold. Dansk Veterinærtidsskrift 2014, 6, 20-21.

Interviews med tre 3R-symposium-deltagere (bioanalytiker, forsker og dyrlæge)

Fire deltagere fra 3R-symposierne er blevet bedt om at lade sig interviewe, hvoraf tre indvilgede i dette. Alle tre deltagere er offentligt ansatte, men fra to forskellige danske byer, og alle har de deltaget tre eller flere gange på 3R-symposierne frem til 2021.

Som begrundelse for at deltage på symposierne udtrykte bioanalytikeren sig således: ”Jeg mener, at man er forpligtet til at deltage, når man arbejder med dyreforsøg, og så interesserer det

mig jo også". Forskeren deltager også af interesse, og tillige fordi det er fagligt nødvendigt for hans arbejde. Dyr lægen er mest kommet for at netværke og for at holde sig faglig ajour med 3R-arbejdet.

Symposiets længde på to dage synes bioanalytikeren og forskeren er passende, mens dyr lægen mener, at det med fordel kunne reduceres til blot en enkelt dag. Alle tre var generelt tilfredse med symposiernes fysiske placering, lokalerne og forplejningen.

Bioanalytikeren og forskeren udtrykte tilfredshed med det faglige indhold, og svarede bekræftende til, at de har kunnet bruge den opnåede viden efterfølgende hjemme i enhederne. Dyr lægen svarede, at hun ikke finder, at alle foredragsholdere er lige gode formidlere, og at hun endnu har til gode at kunne implementere tiltag, som hun har hørt om på symposierne, hjemme i sin egen afdeling.

Angående forbedringer, så foreslog forskeren følgende: *"Selvom symposiet er videnskabeligt og hovedsageligt rettet mod akademisk personale, så er der meget stort interesse også fra teknisk personale. Jeg synes ikke man skal ignorere det, men i stedet sikre at man har noget indhold også rettet mod teknikere ved hvert symposium - selvfølgelig stadig på akademisk niveau, men med fokus på tekniske ting som opstaldning eller lignende"*. Bioanalytikeren var inde på de samme tanker, som hun udtrykte således: *"Jeg syntes, det faglige indhold er godt, men man kunne dog godt fokusere mere på de små tiltag, der bliver gjort i dagligdagen på de forskellige laboratorier"*. Dyr lægen foreslog i tråd hermed: *"... at have mere fokus på den praktiske translation og implantering af såvel replacement-initiativer, som reduktion og refinemet..."*.

Delkonklusion

Symposierne fungerer som et nationalt mødested, hvor forsøgsdyrsfolk og dyreværnsfolk mødes og har en gensidig dialog om dyreforsøg og 3R. Pauserne med den gode dialog er mindst lige så vigtig som indlæggene. Deltagerantallet har været stigende i de første år, og der har igennem alle årene været en særdeles god deltager-tilfredshed med symposierne.

For brugerne af forsøgsdyrene fungerer symposierne til ajourføring af viden om 3R, selvom der er delte meninger om, hvorvidt man kan bruge den konkrete viden hjemme i sin egen enhed. De interviewede deltagere peger på, at man med fordel kunne have endnu mere fokus på konkrete løsninger, der kan tages i anvendelse hjemme i enhederne.

Eftersom symposierne foregår i København har alle ikke lige adgang til at deltage, men omvendt er der også flest potentielle deltagere, som arbejder med dyreforsøg, i området omkring hovedstaden. Hotel og transport kan være bekosteligt, men til gengæld er deltagelse og forplejning gratis. Danmarks 3R-Center kunne dog overveje at lægge nogle af symposierne geografisk mere centralt i landet, fx i Odense, så de fleste vil kunne nå frem og tilbage på få timer og dermed undgå at skulle overnatte eller blot behøve at overnatte en enkelt nat.

Dyrevelfærdsorganernes årsmøde

Det er obligatorisk for alle institutioner, der gør brug af forsøgsdyr, at de opretter et eller flere lokale dyrevelfærdsorganer alt efter institutionens størrelse, som alle indehavere af en forsøgsdyrstilladelse skal være tilknyttet. Dyrevelfærdsorganernes organisation og opgaver er nærmere beskrevet i nedenstående boks.

Dyrevelfærdsorganerne

Alle forskere, der har tilladelse til egne dyreforsøg skal være tilknyttet et lokalt dyrevelfærdsorgan på den institution eller virksomhed, som personen er tilknyttet. Pt. er der 47 sådanne lokale dyrevelfærdsorganer spredt rundt i Danmark, men antallet kan variere. Dyrevelfærdsorganernes virke er fastsat som et lovkrav i EU-lovgivningen (oprindeligt 2010/63/EU), og organerne skal foretage interne tilsyn med dyreforsøgene, ligesom de også skal være rådgivere ved forsøgene, herunder vejlede i god dyrevelfærd, opnåelse af pålidelige resultater og anvendelse af 3R-konceptet:

- Rådgive om spørgsmål vedrørende dyrenes velfærd i forbindelse med erhvervelse, opstaldning, pasning og anvendelse.
- Rådgive om anvendelsen af principperne om erstatning (Replacement), begrænsning (Reduction) og forfinelse (Refinement).
- Orienter om den tekniske og videnskabelige udvikling inden for erstatning, begrænsning og forfinelse.
- Fastlægge og ajourføre interne driftsprocedurer med hensyn til overvågning, rapportering og opfølgning vedrørende velfærden for de dyr, der huses eller anvendes i institutionen eller virksomheden.
- Følge udviklingen og resultater af projekter under hensyntagen til virkningen på de anvendte dyr og identificere og rådgive om faktorer, der yderligere kan bidrage til erstatning, begrænsning og forfinelse.
- Rådgive om planer for, hvordan dyr, der skal genhuses eller sættes tilbage i et habitat eller produktionssystem, der er passende for arten, rehabiliteres - herunder socialiseres. (Kilde: www.natud.dk)

Som minimum skal et dyrevelfærdsorgan bestå af to medlemmer (den ansvarlige for tilsynet/pasningen af forsøgsdyrene samt et videnskabeligt medlem/tilladelsesindehaveren), men organerne består i praksis ofte af flere medlemmer end de to. Det nationale Udvalg yder rådgivning og støtte til de lokale dyrevelfærdsorganer i deres virke – blandt andet gennem afholdelse af årsmøderne.

Dyrevelfærdsorganisationernes aktiviteter hører under Det nationale Udvalgs ansvarsområder, som blandt andet afholder et landsdækkende årsmøde for de lokale dyrevelfærdsorganer. Årsmøderne tjener til faglig efteruddannelse af organernes medlemmer og

giver samtidig deltagerne mulighed for at mødes på tværs af organerne, hvorved der kan udveksles erfaringer og synspunkter omkring dyreforsøg og 3R-arbejdet. Samtidig fungerer årsmøderne som en slags faglig efteruddannelse i 3R-arbejdet, da organernes medlemmer kan have meget forskellige faglige baggrunde.

Siden 2014 har der været holdt årsmøder for dyrevelfærdsorganisationerne i Danmark, og til evalueringen heraf er anvendt skriftlige programmer for årene 2017, 2018, 2019, 2021 og 2022 (årsmødet i 2020 var aflyst på grund af COVID19-pandemien), statistik over antal deltagere for udvalgte år samt skriftlige evalueringer for årene 2017, 2019 og 2021. Det var dette materiale, som sekretariatet på begæring har kunnet stille til rådighed for denne evaluering.

Årsmøderne afholdes en enkelt dag hvert år, hvor der om formiddagen kun er adgang for medlemmer af de lokale dyrevelfærdsorganer, mens der om eftermiddagen er fri adgang for alle med faglig interesse i forsøgsdyrsvelværd generelt. Jeg har som en del af evalueringen (og på invitation fra sekretariatet) medvirket ved det årsmøde, der blev holdt den 1. juni 2022 i København. Under årsmødet tog jeg kontakt til fire af deltagerne, som jeg efterfølgende interviewede om deres udbytte af årsmødet i 2022. Disse indgår i evalueringen, tillige med samtaler (altså uformelle interviews) ført med to jyske medlemmer, der valgte ikke at deltage i 2022.

Årsmøderne for dyreværnsorganisationerne fungerer både som efteruddannelse og til dialog for medlemmer af de lokale organisationer. Foto: Danmarks 3R-Center.

Evaluering af programmerne 2017-2022

Årsmøderne har haft nogenlunde det samme tidsmæssige omfang (cirka en arbejdsdag) og samme opbygning (lukket arrangement om formiddagen og åbent om eftermiddagen) i alle af årene 2017, 2018, 2019, 2021 og 2022.

Efter morgenmaden og velkomsten har der været faglige oplæg (fortrinsvis holdt på dansk), hvorefter der har været gruppearbejde (såkaldte workshops), hvor konklusionerne efterfølgende er blevet fremlagt i plenum. Fødevarestyrelsen, herunder i flere tilfælde Dyreforsøgstilsynet, har stået for at holde oplæg med relation til administration og lovgivning forud for gruppearbejdet. Temaerne har ligget inden for de funktioner, som dyrevelfærdsorganerne varetager.

Efter frokosten er der om eftermiddagen blevet åbnet op for deltagelse for andre interesserede end blot de lokale medlemmer af dyrevelfærdsorganerne. Eftermiddagens program har inkluderet en række foredrag, herunder ultrakorte præsentationer af konkrete 3R-initiativer (gerne præsenteret af de dyrepassere, der har udviklet dem, eller som anvender dem i deres enheder). Postere fra Markedspladsen (se senere) er blevet præsenteret ultrakort til og med år 2021, og der er blandt dyrepasserne kåret en vinder af den med det bedste 3R-initiativ (svarende til 3R-prisen ved 3R-symposierne). Det er tydeligt ud fra programmerne, at der fra arrangørernes side er fokus på promovering af konkrete tiltag, som kan anvendes hjemme i enhederne, og at arrangørerne tillige er bevidste om ikke kun at henvende sig til forskere og dyrlæger, men i høj grad også til dyrepasserne, da det ofte er dem, der konkret arbejder med dyrene og dermed kan gøre en praktisk forskel for særligt det 3. R, Refinement. Samlet set fremstår årsmøderne som mindre akademiske og mere praktisk-orienterede end 3R-symposierne.

Markedspladsen er et forsøg på at udveksle konkrete 3R-fif, som de enkelte enheder selv har fundet på, eller som de blot anvender, og som også vil kunne bruges af andre. Man kan spørge sig selv, om ikke de ultrakorte præsentationer med fordel ville kunne ligge lidt tidligere på dagen, hvis formålet er at anspore andre deltagere til selv at opsøge posterne og deres forfattere? Og hvorfor er de blevet droppet i 2022-programmet?

Deltagerantal og skriftlige evalueringer

Deltagerantallet foreligger kun for nogle af årene, og den viser, at der har været tilmeldt lidt over 100 deltagere hvert år (112 i gennemsnit), som det også fremgår af nedenstående tabel. Umiddelbart er der ingen tendenser i deltagerantallet, der således er nogenlunde konstant i perioden. Ud fra et estimat på omkring 211 officielle medlemmer af dyrevelfærdsorganerne på landsplan, så deltager altså omkring halvdelen til årsmøderne. Et ret højt tal.

Antal tilmeldte ved dyrevelfærdsorganernes årsmøder i udvalgte år:

Årstal	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Antal	ikke oplyst	114	107	ikke oplyst	aflyst	116	ikke oplyst

I tre undersøgte år (2017, 2019 og 2021) har årsmødet modtaget en gennemsnitlig evaluering på mellem 4,4 og 4,6 på en skala fra 1 (utilfreds) til 5 (meget tilfreds) fra deltagerne. Det er et særdeles højt gennemsnit, idet langt hovedparten af deltagerne har scoret årsmødet til enten 4 eller 5, hvorved man må forstå, at de har været tilfredse eller meget tilfredse med udbyttet af mødet. Lavere scorer har blandt andet været begrundet i, at man skal være medlem af et dyrevelfærdsorgan for at kunne deltage om formiddagen. Dette kan derfor også forstås som en indirekte ros af årsmødet, idet man har ønsket at kunne deltage, men ikke fået lov.

Indtryk fra årsmødet 2022

Årsmødet 2022 blev holdt fra klokken 8.45 til 15.30 i lokaler på Københavns Universitet den 1. juni 2022. Det var nemt at finde frem, da der var godt skiltet helt ude fra vejen. Man blev taget hjerteligt imod fra sekretariatet og straks tilbudt morgenmad. Forplejningen var fin, og deltagelse var gratis. Der var generelt en hyggelig og afslappet stemning til årsmødet, og helt i tråd med, hvad jeg har oplevet ved de årlige 3R-symposier. Som ved 3R-symposierne kunne man fornemme, at mange deltagere kendte hinanden på forhånd fra tidligere årsmøder og 3R-symposier. Temaet for årsmødet i 2022 var belastningsgrader, og hvordan disse kan nedbringes. Årsmødet var som tidligere år delt op i en første lukket del (om formiddagen), som kun var åbent for dyrevelfærdsorganernes medlemmer, og en anden del (eftermiddag) åbent for alle med faglig interesse for dyreforsøg og deres velfærd. Der var således lidt flere deltagere om eftermiddagen, end der var om formiddagen. Årsmødet vekslede mellem en række faglige indlæg og et enkelt gruppearbejde (workshop), hvor syv på forhånd sammensatte grupper skulle diskutere tre spørgsmål, der handlede om nedbringelse af belastningsgraderne. Gruppernes arbejde blev efterfølgende fremlagt i plenum, hvilket dog gik forholdsvis stærkt. Jeg tvivler på, om denne korte form reelt har gjort en forskel, da svarene blev behandlet helt overordnet. Min ene sidemakker udtrykte spontant det samme.

Forud for gruppearbejdet var der holdt indlæg fra en dyrlæge ansat i Dyreforsøgstilsynet om netop belastningsgrader, og hvordan de enkelte grader juridisk skal forstås. Dette og de fleste andre faglige indlæg blev holdt på dansk, men også enkelte indlæg blev holdt på engelsk, når der var tale om, at oplægsholderen ikke var dansktalende. Jeg overhørte to forskellige gange deltagere, som i pauserne tale om, at de nød, at indlæggene fortrinsvis var på dansk, fordi det trods alt giver det bedste udbytte at høre et oplæg på sit eget modersmål. Det var også klart min egen oplevelse. De to

personer lod forstå, at det var vanskeligt at holde sig koncentreret, når det foregik på engelsk.

Enkelte indlæg blev transmitteret online, hvilket undertiden gav tekniske problemer, som dog blev løst undervejs (vi måtte blandt andet skifte auditorium). Indlæggene var generelt pædagogiske, og man fornemmede at foredragsholderne havde tænkt over, at der både var akademikere og teknikere blandt publikum, og at de derfor skulle tale til en bredere deltagergruppe. Indlæggene var generelt også meget konkrete i deres faglige indhold.

Programmet var ret omfattende den korte tid taget i betragtning, og der var ikke altid tid til opfølgende spørgsmål fra publikum efter hvert indlæg. I stedet blev der senere mulighed for at stille spørgsmål til flere indlæg på en gang, men mange, der tidligere havde markeret med spørgsmål eller kommentarer efter de enkelte foredrag, undlod efterfølgende at markere. Denne del havde præg af at være lidt hektisk, og det lagde en dæmper på dialogen med foredragsholderne.

I pauserne var der mulighed for morgenmad (ved ankomst), frokost og eftermiddagskaffe, hvor der også var mulighed for at se på tre poster (kaldet Markedspladsen) med forslag til konkrete 3R-initiativer (den første poster omhandlede betydningen af burskift for velfærden hos mus, den anden om træning af får og den tredje var en præsentation af et super-miljøberiget rotteopstaldningssystem). Det var tydeligt, at der blev networket i pauserne, idet der særligt i pauserne og under gruppearbejdet var en god og livlig debat. Der var dog kun ringe til moderat interesse for at se på selve posterne, selvom de af arrangørerne var placeret centralt i forhold til foredragssalen, så at man havde let adgang til dem.

Samtale med to medlemmer, der havde valgt ikke at deltage

Nogle dage efter årsmødet 2022 talte jeg med to jyske medlemmer fra to forskellige dyrevelfærdsorganer - begge havde valgt ikke at deltage i årsmødet i 2022, selvom de begge har deltaget ved tidligere årsmøder. Det var ikke mangel på interesse, men mere den geografiske placering i København, der havde afholdt dem fra deltagelse i 2022. Som den ene af personerne udtrykte det: *"Hvis man skal deltage hele dagen skal man have et hotelværelse, og hvis man kun vil deltage i eftermiddagens program, ja, så er det altså ret langt at rejse for blot et par timers foredrag"*. Den anden foreslog, at årsmødet kunne ligge i Odense, da det så var lettere for alle at deltage, men udtrykte så også, at placeringen i København nok skyldes, at der foregår flest dyreeksperimenter i det område. En gennemgang af deltagerlisterne viste, at hovedparten af deltagerne kommer fra det østlige Danmark (mellem Odense og København). Dog kommer der også deltagere fra Aarhus-området, der udgør den største jyske geografiske område for dyreforsøg.

Interviews med fire deltagere (2 dyrepassere og 2 dyrlæger) efter årsmødet i 2022

Under årsmødet i 2022 kontaktede jeg fire deltagere, som alle indvilgede i at deltage i et

interview. De fire årsmøde-deltagere, der alle er ansatte i det offentlige, har mellem to og otte års erfaring med at sidde i lokale dyrevelfærdsorganer i Danmark. Tre af dem havde tidligere været med til et eller flere årsmøder, mens den sidste ikke havde været med før (det var personen med kun to års erfaring fra dyrevelfærdsorganet). Alle fire svarede, at de var tilfredse med det faglige udbytte af årsmødet i 2022, og de fremhævede også vigtigheden af at netværke med medlemmer fra andre danske dyrevelfærdsorganer som noget meget positivt og værdifulgt. Det faglige indhold af foredragene havde været godt, idet to af de interviewede blandt andet udtrykte: *”Det gav inspiration til mere træning af vores dyr, også gnaverne, og oplægget omkring kedsomhed [hos forsøgsdyr] gav noget at tænke over”* og *”De sidste præsentationer, der var meget ”praktiske”, var også meget spændende”*.

Gruppearbejdet delte dog vandene blandt de fire deltagere, fra at gruppearbejdet var meget givende til, at det slet ikke var givende. En fremførte, at de stillede spørgsmål om belastningsgrader var vanskelige at besvare, eftersom stald/laboratorie-forholdene er meget forskellige de steder, som gruppens medlemmer kom fra. En anden fremførte, at det ville have været en stor hjælp, hvis man kunne have forberedt sig på spørgsmålene hjemmefra. Der var dog bred enighed om, at ideen om, at man i gruppearbejdet mødes med andre fra forskellige organisationer er en god ide, hvilket en af de interviewede udtrykte således: *”Der er deltager fra både store og små virksomheder og universiteter, hvor arbejdsopgaverne er forskellige. Det er meget interessant at høre, hvordan andre gør”*.

Interviewpersonerne blev også bedt om at komme med forslag til såvel små som store forbedringer af årsmødet, og her fremførte en af dem: *”Jeg synes, at de specifikke projekter nogle gange ligger lagt fra det, man arbejder med. Flere korte oplæg med eksempler på praktiske forbedringer, indenfor dyrevelfærd kunne være rigtig godt. Så dyrepassere og dyrlæger har mere konkret, de kan gå hjem og arbejde videre med”*. En anden fremhævede: *”Der burde have været mikrofon på oplægsholdere fra starten af, og lidt mere fokus på spørgsmålene [efter indlæggene]. Markedspladsen skal måske have sit eget modul på programmet, sådan at alle får set sig om. Tidligere har posters været præsenteret for hele salen, bare ved en kort overskrift”*. Punktet med behov for mere tid til spørgsmål efter indlæggene blev også fremhævet af en tredje, mens den sidste interviewperson ingen konkrete forslag havde til forbedringer. Alle fire forventer også at deltage ved årsmødet i 2023.

Delkonklusion

Der er generelt god opbakning om at deltage ved årsmøderne. Som helhed er der særdeles stor tilfredshed med årsmøderne, og såvel deltagerne som arrangørerne er med til at danne rammerne om en god stemning, der er et godt grundlag for læring. Den gode og vigtige dialog om

3R-arbejdet på tværs af landets mange dyrevelfærdsorganer kan fremhæves som et meget positivt udbytte ved årsmøderne. Dialogen fremmes af, at mange allerede kender hinanden fra tidligere årsmøder (og for en dels vedkommende også fra 3R-symposierne), og at der er en god og hjertelig tone. Også mødernes konkrete fokus på 3R-initiativer er positivt, ligeledes at der er fokus på, at dyrepasserne spiller en central rolle ved at være dem, der konkret arbejder med forsøgsdyrene i det daglige. Der var dog også ønske om at møderne bliver endnu mere konkrete og virkelighedsnære.

Selvom det er positivt, at arrangørerne ønsker at lave et omfattende program, bør man sikre sig, at der er tid til spørgsmål i programmet. Og hvis gruppearbejdet skal fremlægges i plenum, bør der afsættes tilstrækkeligt tid hertil. Og måske bør posters promoveres ved korte præsentationer som tidligere år.

Formen med en lukket formiddag og en åben eftermiddag kritiseres af nogle deltagere, men skal formentlig ses i lyset af at man fra Det nationale Udvalgs side gerne vil skabe en åben dialog mellem dyrevelfærdsorganernes mange medlemmer, og at dette bedst foregår i et lukket forum.

Det bør overvejes, om man kunne lægge årsmødet mere centralt i Danmark end i København (måske som et skifte mellem København, Aarhus og Odense). Enkelte jyske medlemmer af organerne undlader nemlig undertiden at deltage, fordi det vil kræve en lang rejse og hotelovernatning i København, hvilket er tidskrævende og dyrt. Omvendt viser sekretariatets data, at landets mange dyrevelfærdsorganer faktisk er velrepræsenterede på møderne.

Formidling til skoler og lægfolk

Formidlingen er indskrevet i Danmarks 3R-Centers vision. Centret har også taget den opgave på sig at formidle viden om dyreforsøg og 3R-konceptet for en bredere kreds, end blot dyrepassere, forskere og andre, der arbejder med forsøgsdyr på professionelt niveau. Blandt andet til elever i grundskolen (fx folkeskoler) og ungdomsuddannelserne (fx gymnasierne). Et område, hvor der længe har manglet neutral tilgængelig viden af høj kvalitet formidlet på dansk. Den tilgængelige viden på internettet er ofte farvet til fordel eller imod dyreforsøg. Mange forskere og dyreværnsfolk, som jeg har talt med, oplever således at blive kontaktet af skoleelever, der skriver opgaver om dyreforsøg og alternativer hertil, og som ofte har svært ved at finde egnet materiale skrevet på dansk. Centralt i Danmarks 3R-Centers formidling om dyreforsøg og 3R-konceptet er deres hjemmeside, som indeholder basal viden om forsøgsdyr, dyreforsøg og 3R, og samtidig har centret udarbejdet undervisningsmaterialer til grundskolen og ungdomsuddannelserne. Evalueringen af 3R-Centrets formidlingsdel inkluderer en gennemgang af materialet på hjemmesiden, det skriftlige undervisningsmateriale og statistik for brug af såvel hjemmeside som undervisningsmaterialet. Hertil kommer interview med undervisere (folkeskoler, gymnasium og teknisk skole) om brugen af materialet.

Hjemmesiden (www.3Rcenter.dk)

På hjemmesiden præsenteres en hovedbjælke, hvor blandt andet ordene ”3R” og ”Forsøgsdyr” fremgår som tydelige links. Det formidlende stof er i særlig grad placeret under ”Forsøgsdyr”, hvilket formentlig også vil være en naturlig indgang for mange skoleelever, der typisk vælger at skrive opgave om netop dette emne, men som ikke nødvendigvis har kendskab til 3R. Herefter er det muligt at klikke sig videre til underemner som ”Dyreforsøg”, ”Hvad bruges forsøgsdyrene til”, ”Hvor mange forsøgsdyr bruges”, ”Forsøgsdyrenes historie”, ”Hvilke dyr bruges til forsøg” og ”Belastningsgrader”. Indholdet på hjemmesiden er så vidt jeg kan se faktisk korrekt og beskrevet i neutrale vendinger, hvorved det adskiller sig fra en del anden mere farvet information, som findes på internettet. Emneordene svarer godt overens med, hvilke spørgsmål jeg selv og andre forskere, som jeg har talt med herom, modtager, når vi bliver ringet op af elever fra grundskoler og ungdomsuddannelser, der har temaugle eller skriver en større opgave om dyreforsøg.

Foruden at få svar på spørgsmål inden for disse emner vil eleverne typisk også gerne høre om mine egne forsøg, personlige syn på dyreetik og vurderinger af forsøgsdyrenes velfærd. Emner som nok i mindre omfang egner sig til formidling via en sådan hjemmeside, og som derfor kræver den direkte kontakt til den enkelte dyrepasser, forsker eller dyrlæge, der i praksis arbejder med dyrene. Men de faktuelle oplysninger om dyreforsøg kan findes i koncentreret form på 3R-Centrets hjemmeside. Sekretariatet har foretaget en søgemaskine-optimering, således at 3R-Centrets

hjemmeside kommer som et af de første søgeresultater, hvis man googler ”forsøgsdyr”. Skoleeleverne kender næppe på forhånd 3R-Centret, men vil typisk google sig frem til materiale til deres opgave.

Formidlingsarbejdet foregår på mange niveauer. Blandt andet ved at bestyrelsesmedlemmerne selv tager rundt til grundskoler og ungdomsuddannelser, hvor de fortæller om forsøgsdyr og 3R. Foto: Danmarks 3R-Center.

Undervisningsmateriale

Sammen med emneordene (beskrevet ovenfor), er der på hjemmesiden yderligere to link til henholdsvis ”Undervisningsmateriale om dyreforsøg (grundskolen)” og ”Undervisningsmateriale om dyreforsøg (gymnasiet)”. Jeg går ud fra, at der med gymnasiet forstås ungdomsuddannelserne generelt, idet foruden STX-elever (gymnasiet) også HF-, HHX- og HTX-elever skriver opgaver om dyreforsøg og 3R-konceptet.

Grundskolen: Undervisningsmaterialet til grundskolen er beregnet til brug i

biologiundervisningen for 8.-10. klasserne, men egner sig også til tværfaglige forløb.

Undervisningsmaterialet er udarbejdet af en folkeskolelærer på baggrund af det tilsvarende materiale til ungdomsuddannelserne (se senere). Materialet til grundskolen består af 13 sider målrettet aldersgruppen med kortere og informerende tekster og tilhørende opgaver. Materialet er rigt illustreret med billeder af forsøgsdyr og fakta-tabeller, der underbygger teksten. Det er muligt selv at hente materialet gratis i pdf-format på hjemmesiden, eller man kan som lærer vælge via en email-adresse at bestille et gratis klassesæt i trykt form. Ekstramateriale findes som et link på hjemmesiden under ”*Gruppearbejde med udgangspunkt i ressource-rummet*”. En kortere lærervejledning foreligger tillige.

Gymnasiet: Undervisningsmaterialet til ungdomsuddannelserne er beregnet til brug i ungdomsuddannelserne (gymnasiet er specifikt nævnt). Det er udarbejdet af en freelancejournalist, og er mere omfattende end materialet til grundskolen, nemlig i alt 32 sider. Materialet er rigt illustreret med billeder af forsøgsdyr og fakta-tabeller, der underbygger teksten. Det er især appendiks, der gør teksten betydelig længere end den til grundskolen. Det er ligeledes muligt selv at hente materialet gratis i pdf-format på hjemmesiden, eller man kan som lærer på ungdomsuddannelserne bestille et gratis klassesæt (print). Ekstramateriale inkluderer blandt andet en 12 minutter lang film, og der er tilbud om, at 3R-Centret kan sende et bestyrelsesmedlem ud for at holde et oplæg på skolen. Sekretariatet har dog oplyst, at de ikke har modtaget nogen henvendelser herpå.

Det skriftlige materiale, som udsendes til skolerne på begæring, er trykt i farver på tykt og smudsafvisende papir, der gør det egnet til at blive brugt af flere klasser efter hinanden. Forsiden og bagsiden er trykt på tykkere papir, og materialet er hæftet sammen i ryggen med to klips. Materialet er i formatet A4.

Statistik over brugen af elektronisk og fysisk materiale

Oplysningerne om internettrafik viser, at siden 2018 og frem til august 2022 har der samlet været omkring 2.500 visninger for grundskolematerialet og omkring 2.500 visninger for gymnasimaterialet på 3R-Centrets hjemmeside – dette svarer til lidt over 500 årlige visninger for hvert af de to typer materialer. I to år (2017 og 2018) var det muligt på hjemmesiden at tilmelde sig en quizmodul, og dette benyttede 46 klasser sig af i 2017 og 10 klasser sig af i 2018. Tallene må anses for at være en sikker indikation på, at i alt mindst 56 klasser (overvejende gymnasier, men også grundskoler foruden en enkelt teknisk skole, der uddanner dyrepassere) har benyttet materialet i undervisningen i de to år. Der skal dog gøres det forbehold, at undervisningsmaterialets format og placeringen på hjemmesiden har ændret sig gennem årene, og det derfor ikke er sikkert, at ovenstående statistik giver et fuldt dækkende og korrekt svar præcis på, hvor mange gange, der har

været anvendt materiale fra hjemmesiden.

I 2019-2021 blev der på bestilling udsendt 37 fysiske klassesæt til skolerne (primært til folkeskolerne), og disse fordelte sig således: 12 klassesæt i 2019, 20 klassesæt i 2020 og 5 klassesæt i 2021. Det svarer til i gennemsnit 12 klassesæt per år. Det er muligt, at nogle af skolerne har anvendt samme klassesæt til flere klasser i løbet af samme år eller har anvendt det samme sæt i forskellige år.

Interviews med undervisere om materialet

Tre folkeskolelærere, to gymnasie/HF-lærere og en enkelt lærer fra en Teknisk Skole, der uddanner dyrepassere, er blevet interviewet om bogmaterialet. Interviewene har haft fokus på, om underviserne har haft kendskab til materialet, og hvad de synes om det, og hvilke erfaringer, de har med dets anvendelighed i undervisningen. Dem der ikke kendte materialet på forhånd har fået det tilsendt som pdf til gennemlæsning i forbindelse med interviewet.

Grundskole-materialet: Ingen af de tre lærere, der underviser på forskellige folkeskoler, havde hørt om hverken 3Rs hjemmeside eller bogmaterialet, selvom de har undervist i biologi i folkeskolens ældste klasser. To af de tre lærere underviser faktisk i dyreforsøg, men det foregår for den enes vedkommende altid i forbindelse med et forløb om forskning, der udbydes af Steno Museet i Aarhus, og herunder indgår også dyreforsøg som et emne. Den anden lærer gør brug af en film, som vises for eleverne, og som handler om, hvordan der forskes i at mindske drivhuseffekterne fra køer. Den tredje lærer har derimod ikke inddraget dyreforsøg eller 3R i sin biologi-undervisning i folkeskolen. For alle tre lærere er det afgørende, at materialet er gratis, hvilket den ene lærer udtrykker således: *"Der er ingen tvivl om, at jeg som folkeskolelærer ville være mere fristet til at prøve materiale af, hvis det er gratis. Særligt hvis det kommer fra en udgiver, som jeg har tillid til. Der er desværre meget sjældent penge til at købe bøger"*. Samme lærer vurderer, at bogmaterialet er på et passende niveau til målgruppen, og at emnet er relevant, men tilføjer så: *"Jeg savner dog opgaver til eleverne, hvor de skal være mere aktive. Det er meget læse-, skrive- og taleopgaver. Hvis man kan inddrage film og video, vil det være fint – og gerne links i materialet"*. Den anden lærers vurdering af bogmaterialet udtrykker han således: *"Det er fremragende, hvad angår information, sprog, opgaver og forberedelse af eleverne til at være aktivt stillingstagende og medvirkende demokratiske borgere"*. Hans eneste anke er lidt stavfejl i materialet, blandt andet *"modekage"*, der skulle være *"moderkage"*. Den tredje lærer mener også, at materialet er godt: *"Det ser spændende ud, og jeg mener også at det passer fint til målgruppen 8.-10. klasse"*. Men hun tilføjer dog følgende forbehold: *"Jeg har svært ved at se, jeg får det brugt med mine nuværende fælles faglige forløb. Så jeg kunne ønske et eller flere konkrete bud på forløb, hvor I ser materialet relevant - fælles faglige problemstillin-*

ger”. Det skal her bemærkes, at de to lærer, som underviser i dyreforsøg, begge er meget aktive biologilærere, og at det er påfaldende, at ingen af dem har hørt om materialet før. Kun disse tre er blevet interviewet, men i min omgangskreds af folkeskolelærere har jeg spurgt, om nogen kender til materialet, og det har ikke været muligt at finde nogen.

Gymnasiematerialet: Flere gymnasielærere (biologer) er blevet kontaktet angående et interview, men kun to af dem har accepteret at lade sig interviewe. De to gymnasielærere arbejder på det samme mellemstore jyske gymnasium med både STX- og HF-linjer. Begge kender de udmærket bogmaterialet. Den ene gymnasielærer har anvendt det i faget Bioteknologi A, hvor det er et krav at inddrage forsøgsdyr og dyremodeller i undervisningen. En enkelt af hendes elever har tillige anvendt materialet i forbindelse med en stor skriftlig opgave (SRP) i 3. g. Hun synes, at materialet har et passende omfang til undervisning på A-niveau i såvel biologi som bioteknologi, men tilføjer: *”Jeg synes så heller ikke hæftet må være længere, da man som underviser har rigelig at gøre med at nå alt det, der står i de lærebøger, man anvender. Jeg synes, det er godt, at der er ekstra materiale, som man selv kan vælge til eller fra afhængig af, hvor meget tid man har til forløbet”*. Hun fremhæver også quizzerne og opgaverne som noget særligt positivt, men tilføjer også her: *”Jeg kunne måske savne, at der var nogle besvarelser på opgaverne – altså kun nogen, som vi lærere har adgang til. Jeg har været inde på lærevejledningen til hæftet på 3R’s hjemmeside, - og her kunne sådanne besvarelser måske stå. Der er ikke alle gymnasielærere, der er lige fortrolige med emnet, da vi jo alle har vores fortrukne emner, og bestemt også emner, vi ikke er så stærke i! Hvis man som underviser er meget i tvivl, hvad det rigtig svar på en opgave er, så kan man være tilbøjelig til at fravælge den”*. Den anden lærer underviser i biologi, men har ikke undervist i forsøgsdyr og 3R indtil videre. Hun har derfor heller ikke anvendt materialet i sin undervisning, men vurderer alligevel, at det er velegnet til målgruppen: *”Appendix er rigtig godt, da det indeholder spændende supplerende til et forløb om immunforsvaret samt supplerende stof til et fysiologiforløb. Det indeholder også nogle rigtig gode figurer”*. Hun vurderer videre, at materialet i særlig grad vil egne sig til SRP-opgaven i 3. g. Begge gymnasielærere vurderer det positivt, at de kan få bogmaterialet tilsendt gratis.

Den tekniske skole: Den interviewede lærer fra en sjællandsk Teknisk Skole kender godt til undervisningsmaterialet for ungdomsuddannelserne, og hun synes, at materialet er ganske godt skrevet og kommer fint rundt om emnerne, forsøgsdyr og 3R. Det tæller også positivt for hende, at materialet er gratis. Hun har dog endnu ikke anvendt det i sin egen undervisning, da hun underviser dyrepassere, som selvsagt på hovedforløbet gerne skal have viden om forsøgsdyr og 3R-principperne på et noget højere niveau, end hvad der er nødvendigt for elever på ungdomsuddannelserne. Men hun tilføjer, at hun også underviser dyrepasserne på grundforløbet, og

her kunne materialet nok passe ind: ”Grundforløbet, hvor jeg står for at give dem det kursus, der lovliggør deres deltagelse i forsøg, her har jeg ikke hidtil brugt materialet, da jeg har lavet noget selv, men jeg kunne faktisk godt overveje at afprøve det næste gang”. Det skal bemærkes, at materialet ikke er tiltænkt undervisning af dyrepasserelever, og at det derfor aldrig har været formålet, at det skulle rette sig mod dem. Læreren på teknisk skole tilføjer til slut, at hun har stor glæde af 3R-Centrets hjemmeside i undervisningen: ”Vi viser altid hjemmesiden, når vi starter op med undervisning i lovgivning og etik, så de kender den, og derudover har de en opgave i 3R, hvor de kan bruge hjemmesiden”. Derudover anvender hun arrangement-delen og har flere gange haft dyrepasserelever med til 3R-symposierne.

Samtale med skoleelever

Der er ikke foretaget egentlige interviews med skoleelever om hjemmesiden eller det skriftlige undervisningsmateriale. Dog har jeg ved flere lejligheder det seneste år (efteråret 2021-sommeren 2022) spurgt skoleeleverne om hjemmesidens anvendelighed, når nogen elever har kontaktet mig om interview (ved den indledende kontakt har jeg bedt eleverne om at benytte hjemmesiden, førend de interviewede mig). Tilbage meldingen fra eleverne (folkeskolernes 6.-9. klasse) har været, at hjemmesiden har været brugbar og givet dem mulighed for at kvalificere deres spørgsmål forud for interviewet. Ingen af dem har dog ment, at hjemmesiden har kunnet erstatte et egentligt interview med en forsker, der selv benytter forsøgsdyr i sit arbejde. Dog kunne der godt stå på hjemmesiden, at man ikke længere benytter forsøgsdyr i EU-landene til test af kosmetik – et emne som flere hold specifikt havde valgt at skrive om, da de ikke vidste, at det var udfaset for nogle år siden. Kosmetik og forsøgsdyr er et populært emne, som mange unge kan relatere sig til.

Bestyrelsesmedlemmernes foredrag

Foruden hjemmesiden og det skriftlige materiale, har bestyrelsesmedlemmerne holdt en hel del formidlende foredrag om forsøgsdyr, dyreforsøg og 3R rundt omkring i landet. Enkelte medlemmerne har været særdeles aktive, og foredragene er fordelt bredt (Jylland, Fyn og Sjælland) i landet. Foredragene har været meget vekslende, lige fra enkelt-arrangementer til at have tilmeldt foredrag til programmet ”Videnskaben på Besøg”. Der har også været forsøgt mere utraditionelle tiltag, såsom øldrikning sammen med foredragene, hvilket sammen med andre tiltag er gjort i et forsøg på at nå længere ud med viden, end hvad man normalt når ved traditionelle formidlende foredrag. Samlet set har bestyrelsesmedlemmerne været kreative og aktive i deres formidlingsarbejde.

Delkonklusion

Danmarks 3R-Center leverer lødig og faktuel viden om dyreforsøg og 3R, og der er brug for sådan neutralt materiale på dansk, da der i et vist omfang undervises heri – både i grundskolen og på ungdomsuddannelserne, og fordi der jævnligt er elever, som tilvælger at skrive opgaver og gruppeopgaver om dyreforsøg. Det er positivt, at 3R-Centret har taget denne samfundsrelevante opgave på sig, også selvom den velsagtens næppe direkte gavner forsøgsdyrene her og nu. Kosmetik og dyreforsøg kunne med fordel have sit eget afsnit på hjemmesiden.

Trafik på hjemmesiden viser, at oplysningsmaterialet bliver anvendt. Det udarbejdede undervisningsmateriale er tilpasset aldersgrupperne, henholdsvis de ældste klasser i grundskole og ungdomsuddannelser. Materialet har dog kun været udleveret forholdsvis få gange, og man kan her spekulere i, om ikke materialet i højere grad burde promoveres i de kommende år? Jeg har fået oplyst, at de senere års tiltænkte promovering har måttet aflyses som følge af COVID19-pandemien. Det er påfaldende, at det ikke har været muligt at finde en folkeskolelærer, der kendte materialet, men at de alle har været positive omkring det, da de fik det læst. Underviserne sætter stor pris på, at materialet er lødigt og gratis.

Det er positivt at 3R-Centret tilbyder kontakt mellem forskere og ungdomsuddannelser, selvom det ikke har været efterspurgt. Ligeledes er videomateriale til grundskolen efterspurgt, sådan som det, der tilbydes gymnasierne. Måske kunne en lettere revidering af materialet til ungdomsuddannelserne også gøre det brugbart for grundskolerne.

Det er gratis for lærer og skoler at rekvirere fysiske eksemplarer af undervisningsmateriale om dyreforsøg og 3R. Materialet er rettet mod grundskolerne (t.v.) og ungdomsuddannelser (t.h.). Foto:

Andre aktiviteter under Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg

Indeværende evaluering har haft fokus på en række centrale opgaver, som Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg har beskæftiget sig med i årene 2013-2022. I det følgende vil blive remset andre aktiviteter op, som er af en sådan betydelighed, at de for fuldstændighedens skyld kort bør nævnes. Dog er listen ikke dækkende for alle aktiviteter.

Danmarks 3R-Center udgiver en årsrapport, som både foreligger fysisk og elektronisk (dansk og engelsk). Den fysiske version er trykt på godt papir og har et indbydende layout med billeder af god kvalitet. Årsrapporten giver et godt overblik over centrets aktiviteter.

På 3R-Centrets hjemmeside findes syv udtagelser og rapporter, som enten Danmarks 3R-Center (2), Det nationale Udvalg (3) har udarbejdet, eller som de har udarbejdet i fællesskab (2). Emnerne strækker sig bredt. Det fremgår eksempelvis af en af udtalelserne, at det ikke er det samlede antal forsøgsdyr i Danmark, som er vigtigt for 3R-sagen. Dette kunne med fordel indskrives i visionen/missionen.

Det internationale samarbejde om 3R-arbejdet er vigtig for Danmarks 3R-Center, og både bestyrelse og sekretariat deltager ofte ved internationale møder og konferencer, hvor de – blandt andet - tilstræber at præsentere posters om arbejdet fra dansk side. I gennemsnit har medlemmerne deltaget ved cirka 10 sådanne arrangementer (en del har foregået indenfor landets grænser) indtil COVID19-pandemien satte en dæmper på disse aktiviteter i 2020.

3R-Centrets hjemmeside rummer mange informationer om centrets virke, og der kan således findes referater fra møder helt tilbage fra november 2014. Det nationale Udvalg fik sin egen hjemmeside senere, og de lægger ligeledes en del materiale ud om deres virke. Generelt er der stor åbenhed om 3R-arbejdet i Danmark.

Udstyr til træning af dyr. Foto: Aage K. Olsen Alstrup.

Konklusioner og perspektiver

Indeværende evaluering er baseret på den konsensus for undersøgelsen, som undertegnede og bestyrelsen for Danmarks 3R-Center nåede frem til forud for påbegyndelsen af evalueringsarbejdet. Evalueringen omfatter dermed ikke alle aspekter af Danmarks 3R-Centers og Det nationale Udvalgs arbejde. Men det fremgår af materialet (årsrapporter, hjemmeside mm), at der er aktiviteter på mange fronter.

Visioner og missioner er brede, men alligevel formuleret kort. Det er dog uklart, hvad der forstås med ”førende niveau” og om målet for reduktion skal forstås på nationalt eller projektniveau. Selv evalueringerne viser, at en stor del af de opstillede mål bliver opfyldt hvert år på trods af, at flere af dem er ambitiøse.

De økonomiske midler til forskning er begrænsede, og det ville være ønskeligt, hvis Danmarks 3R-Center havde mulighed for at uddele flere forskningsmidler. Men det er 3R-Centret næppe selv herre over at kunne bestemme. Det kunne teoretisk set være en mulighed at uddele lidt færre årlige bevillinger, for så til gengæld at øge beløbet per støttet ansøgning, men omvendt ville nogle ansøgere formentlig føle, at deres chancer for at opnå midler ville være ret små, og derfor ville de måske ikke ansøge i samme omfang som nu. Alternativt – og som en kompensation for de små beløb - kunne 3R-Centret også formidle kontakt til forskere og forskergrupper, som måtte være interesseret i et samarbejde med grupperne bag de støttede projekter. Hermed kunne man eksempelvis tænke sig at spare penge til indkøb af udstyr, som samarbejdspartneren allerede havde. Resultaterne af de gennemførte projekter bliver som oftest publiceret i en bred vifte af videnskabelige tidsskrifter, og artiklerne er som oftest ret velciterede (særligt dem der publiceret i de bredeste tidsskrifter). Analysen viser, at projekterne er fordelt på alle 3R’er, om end der er lidt

færre refinement-projekter, der er blevet støttet hidtil. Det var bestyrelsesmedlemmernes opfattelse, at kvaliteten af de indsendte ansøgninger har været stigende. Dette kan sagtens være en korrekt antagelse, men understøttes dog ikke af de scoringer, som er foretaget. Hvis bestyrelsen fastholder at ansøgningerne er blevet bedre over årene, var det måske en ide at undersøge, om scoringskriterierne (kvalitet og samlet score) bør ændres? Foruden de videnskabelige artikler, har interviewet vist, at mindst en gruppe efterfølgende har fået andre bevillinger baseret på de data, som er opnået ud fra støtte fra 3R-Centret. Og et projekt har været medvirkende årsag til opstart af en virksomhed. Det er lykkedes 3R-Centret at påvirke andre fonde til at lade 3R-aspekter indgå i deres bedømmelse af ansøgninger, dog uden at det direkte har afstedkommet, at fondene afsætter penge øremærket til 3R-forskning. Et bestyrelsesmedlem har dog undersøgt, hvad der er sket med de ansøgninger, som ikke opnåede forskningsmidler fra 3R-centret i perioden frem til og med 2019 – og her viste det sig, at det i et vist omfang alligevel var lykkedes at gennemføre og publicere nogle af projekterne. Så der er altså muligheder for at gennemføre 3R-forskningsprojekter, selvom de ikke opnår støtte.

3R-symposierne er velbesøgte og udgør en vigtig del af 3R-Centrets virke. I de første år sås en årlig stigning i antallet af tilmeldte deltagere, og igennem perioden har deltagernes bedømmelse af udbyttet været særdeles tilfredsstillende. De faglige indlæg har haft en god kvalitet, men mindst ligeså vigtig er den dialog, der skabes i pauserne. 3R-symposierne afvikles altid i København, da det de fleste dyreforsøg i Danmark foregår her, og fordi internationale foredragsholdere så lettere kan nå frem. Man kunne dog overveje, om man med fordel kunne rykke rundt på symposierne, så de ikke alle lå i København, men måske nogle gange et lidt mere centralt sted i landet. Der findes jo også andre lufthavne end Kastrup, hvor de internationale foredragsholdere kan lande. Odense er en stor by placeret centralt i landet, hvor man vil kunne nå frem de fleste steder fra i løbet af få timer.

Dyrevelfærdsorganernes årsmøder er velbesøgte, og de skriftlige evalueringer af møderne er særdeles tilfredsstillende. Programmerne er omfattende, og der er en god stemning på møderne. Det er positivt, at udvalget har fokus på dyrepassernes centrale arbejde for 3R-sagen, og at man forsøger bevidst at fremme viden om konkrete 3R-tiltag. Da programmet i modsætning til 3R-symposierne kun varer en enkelt dag, er der meget at nå, men her skal man nok passe på med, at der også skal være tid til dialog og diskussion efter indlæg og i plenum efter gruppearbejdet. Et forhold som kunne forbedres i forhold til i hvert fald 2022-mødet. Endelig bør man være opmærksom på, at der er medlemmer, der fravælger at deltage, fordi årsmøderne foregår i København. Dog er det overordnede billede, at der geografien til trods er en bred repræsentation til årsmøderne. Det skal også nævnes, at Det nationale Udvalg har fokus på, at det er antallet af dyrevelfærdsorganer, og ikke så meget det samlede antal deltagere, som er i fokus. Derved har man også indirekte taget i betragtning, at det er vigtigt at alle geografiske områder skal være repræsenteret.

Det nationale Udvalg har i de senere år fået forespørgsler på rådgivning fra blandt andet Rådet for Dyreforsøg, og dermed er udvalgets ekspertise blevet sat bedre i spil end de første år. Også private firmaer har efterspurgt såkaldte statements om brugen af forsøgsdyr.

Formidlingsarbejdet har primært omfattet en neutral og faktabaseret information på 3R-Centrets hjemmeside samt udarbejdelse af undervisningsmateriale, der er rettet til grundskoler og ungdomsuddannelser. Det udarbejdede materiale har haft en god og lødig kvalitet, og det vurderes af undervisere, at det er velegnet til målgrupperne. Det har altså fungeret, at man har ladet undervisere med fingeren på pulsen udarbejde materialet. Hjemmesidens formidlingssider er velbesøgte (særligt de danske sider, der udgør 2/3 af visningerne), men det må anses for mindre tilfredsstillende, at det udarbejdede materiale hverken er ret meget anvendt eller kendt af så mange undervisere. Det manglende kendskab til materialet er utvivlsomt hovedårsagen til, at det ikke anvendes i ret stort omfang. Her vil 3R-Centret med fordel kunne promovere materialet, nu hvor COVID19-pandemien er på tilbagegang og det derved igen er muligt at komme rundt i landet. Det fremgår, at 3R-Centret faktisk var gået i gang med denne promovering før pandemien. Genoptagelsen bør ske snarest. Materialet bør efter nogle år revideres, så de nyeste tal og den nyeste viden fremgår.

Samlet set kan det konkluderes, at Danmarks 3R-Center sammen med Det nationale Udvalg har gjort en positiv forskel for 3R-arbejdet i Danmark. Arbejdet vil således først og fremmest gavne forsøgsdyrene i Danmark, således at der i videst muligt omfang bliver anvendt alternativer, der så vidt muligt reduceres i det nødvendige antal forsøgsdyr i hvert studie, og at det enkelte forsøgsdyr vil blive bedre behandlet/mindre belastet under forsøgene. Samtidigt har 3R-arbejdet været med til at sikre en god dialog mellem forskningsverdenen og dyreværnsfolk. Denne dialog er med til at sikre en mere frugtbar og fordomsfri samtale, end hvad der ofte opleves i andre lande. Formidlingsarbejdet har endvidere været med til at kvalificere elever og lægmand i Danmark igennem udgivelse af pædagogisk materiale og faktabaseret, neutral information om dyreforsøg og 3R.

Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg udgiver og formidler publikationer, der rettes til en lang række personer, strækkende sig lige fra folkeskoleelever til universitetsforskere. Foto: Kim Granli.

Anbefalinger til Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg

Baseret på denne evaluering foreslås følgende anbefalinger:

- Det vil være en styrke, at det også fremover er de samme personer, der varetager Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg, da 3R-arbejdet udgør et samlet hele.
- Det bør overvejes at specificere, hvad der menes med ”et førende niveau” i visionen.
- Ligeledes bør det specificeres i missionen, om reduktion i antal forsøgsdyr er på national eller projektniveau. Her bør det formentlig være på projektniveau.
- Forskningsmidlerne er begrænsede, og det ville være fordelagtigt at øge bevillingen, men det er 3R-Centret næppe selv herre over. Der efterspørges som en mulig afhjælpende foranstaltning, at 3R-Centret formidler kontakten mellem forskere og forskergrupper, som måtte være interesseret i samarbejde om 3R-projekterne.
- Bestyrelsen bør overveje om scoringskriterierne for 3R-forskningsmidler bør revideres, da der er en diskrepans mellem bestyrelsens opfattelse af en stigende kvalitet af ansøgningerne og så, hvad de årlige gennemsnit har vist.

- Danmarks 3R-Center bør overveje, om nogle af 3R-symposierne måske nogle år kunne placeres mere centralt i Danmark, hvor de i dag altid placeres i København.
- Det bør også overvejes, om man på 3R-symposierne kan sikre deltagerne endnu mere konkret viden, der kan bruges hjemme i enhederne.
- Det nationale Udvalg bør ligeledes overveje, om nogle af årsmøderne med fordel kunne placeres mere centralt i Danmark end i altid København.
- Årsmøderne afvikles over en enkelt dag, hvor meget skal nås. Det bør dog sikres, at der altid er tid til dialog, spørgsmål og diskussion efter indlæggene, og at der er tilstrækkelig med tid til plenum-arbejdet. Arrangørerne af årsmøderne bør også overveje, om ikke præsentationerne af posters (Markedspladsen) bør genindføres – og at disse præsentationer bør ligge tidligt i programmet (morgen/formiddag). Årsmøderne må godt blive endnu mere relevante for det praktiske arbejde i enhederne, end de allerede er.
- Det ganske udmærkede undervisningsmateriale bør promoveres, så landets undervisere i grundskolen og ungdomsuddannelserne kender til dets eksistens. Undervisningsmaterialet bør efter et passende antal år ajourføres, så det fortsat er opdateret.
- Med fordel kunne man inkludere et afsnit om dyreforsøg og kosmetik på den formidlende del af Danmarks 3R-Centers hjemmeside, der beskriver dyreforsøg og 3R.
- Danmarks 3R-Center og Det nationale Udvalg bør holde fast i princippet om at deltagelse i symposier, årsmøder og andre aktiviteter tillige med undervisningsmateriale er gratis, da det ses som et stort gode og øger dets anvendelse og udbredelse.